20 juni 2021

Port Betaald postnl

Assen e.o.
Fryslân
Groningen
Emmen

HVMANISTISCH VERBOND

75 JAAR VRIJ DENKEN
75 JAAR SAMEN LEVEN

Dat neigt naar humanisme!

De SCHAKEL, waarin opgenomen Hugroniek, is het ledenblad van de afdelingen Fryslân, Groningen en Assen e.o. van het Humanistisch Verbond.

De Schakel verschijnt 4 x per jaar.
de komende nummers:
10 september 2021 deadline 13-8-21
10 december 2021 deadline 19-11-20
4 maart 2022 deadline 11-2-2022
10 juni 2021 deadline 19-5-2021

REDACTIEADRES SCHAKEL

Baukje Scheppink
Vijzelstraat 8, 8911 EW Leeuwarden
baukje.scheppink@gmail.com
0511-477083

WEBMASTERS

Groningen Donald Elsas
delsas@xs4all.nl
Assen e.o. Henk van der Zijden
henkvanderzijden@outlook.com
Fryslân Marco Seepma
communicatie@hvfryslan.nl
Meer adressen en contactpersonen achter in de Schakel.

Een ander e-mailadres?

Geef het ook door aan het Landelijk Bureau, leden@humanistischverbond.nl, dan komen de e-mails - ook die van de afdelingen - in het vervolg op het goede adres terecht.

Bij de foto's in deze Schakel

De foto's en illustraties in deze Schakel zijn van de auteurs, gepubliceerd met toestemming van de maker of de Creative Commons licentie. Het gedicht van Jeroen van Merwijk is gepubliceerd met de toestemming van de familie.

POSTADRESSEN EN SECRETARIATEN

Adreswijzigingen en opzeggingen naar:
Landelijke ledenadministratie
Humanistisch Verbond, Postbus 75490,
1070 AL Amsterdam 020-5219000
leden@humanistischverbond.nl

Groningen
Humanistisch Centrum
W.A. Scholtenstraat 2, 9712 KW Groningen
Ieke Verveld, secretaris
secr.hvgron@gmail.com
Donaties: Penningmeester HV afd. Groningen
NL 69 TRIO 0391 04 29 47
Stichting Huisvesting HV Groningen
NL10 INGB 0004 1988 73

Fryslân
Postbus 2502, 8901 AA Leeuwarden
secretariaat@hvfryslan.nl
Marjoleine Beers, secretaris en ledenadm.
Facebook: Humanistisch Verbond Fryslân

Assen e.o.
Het Humanistisch Verbond afdeling Assen e.o. actief in Assen, Hoogeveen, Meppel, Steenwijk en de omliggende gebieden.
Sommige activiteiten worden samen met de afdeling Groningen georganiseerd.
Aankondigingen daarvan zijn te vinden op zowel de website van Groningen als die van Assen.

Pottenbakkerstraat 49, 9403 VX Assen
secr.hvassen@gmail.com
Fieneke Stronkhorst, secretaris
Facebook: Humanistisch Verbond Assen

AGENDA NOORD

datum	afdeling	activiteit	.	pagina
dinsdag 8 juni	Assen e.o.	HV café		45
maandag 21 juni	Assen e.o.	Spreker Wiebe Arts HGV	Wereldhumanismedag	26
dinsdag 14 september	Assen e.o.	HV café		45
zondag 27 juni	Assen e.o.	Wandeling	Het Grote Zand Hooghalen	46
dinsdag 13 juli	Assen e.o.	HV café		45
zondag 25 juli	Assen e.o.	Wandeling	Baggelhuizerplas Assen	46
dinsdag 10 augustus	Assen e.o.	HV café		45
zaterdag 4 september	Assen e.o.	Seizoensopening		47
dinsdag 14 september 2021	Assen e.o.	HV café		45
woensdag 22 september 2021	Groningen	Cursus	Mens zijn in de 21ste eeuw	9
woensdag 29 september 2021	Groningen	Cursus	Mens zijn in de 21ste eeuw	9
zaterdag 2 oktober 2021	Groningen	Verdiepingsdag	Goed leven, goede dood	10
zondag 3 oktober 2021	Fryslân	Filosofie	Tussen hoop en vrees	40
zondag 3 oktober 2021	Groningen	Cursus	Kennismaken met humanisme	13
woensdag 6 oktober 2021	Groningen	Cursus	Mens zijn in de 21ste eeuw	9
zondag 10 oktober 2021	Veendam	Cursus	Kennismaken met humanisme	13
woensdag 13 oktober 2021	Groningen	Cursus	Mens zijn in de 21ste eeuw	9
zondag 14 oktober 2021	Fryslân	Filosofie	Omgaan met het onmeetbare	41
zondag 24 oktober 2021	Groningen	Lezing	Marjo van Bergen	39
zondag 31 oktober 2021	Delfzijl	Cursus	Kennismaken met humanisme	13
zondag 12 december	Fryslân	Filosofie	Opvoeding, onderwijs, wetenschap	41
zondag 19 december 2021	Groningen	Midwinterviering	Mens zijn in de 21ste eeuw	9
zondag 9 januari 2022	Fryslân	Filosofie	Milieuproblematiek	41
zondag 13 februari 2022	Fryslân	Filosofie	Politiek, complottheorieën, populisme	42
zondag 13 maart 2022	Fryslân	Filosofie	Spinoza	42
* palavers Leeuwarden: informatie bij Jan Wijbenga voorzitter@hvfryslan.nl				

Alle data en activiteiten uiteraard onder voorbehoud van Corona-ontwikkelingen en -beperkingen.

75 jaar Humanistisch Verbond in 2021

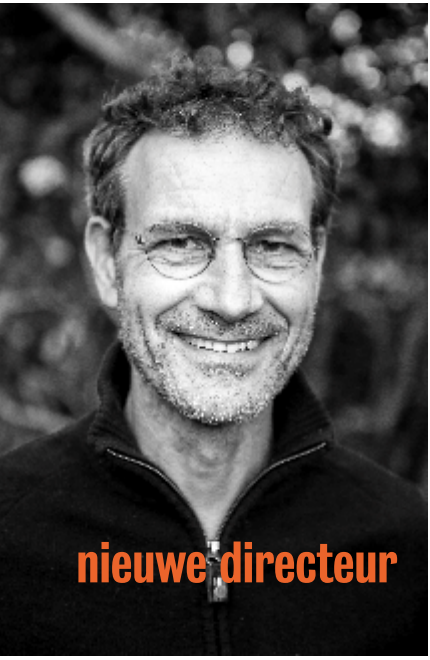

Robbert Bodegraven Humanistisch Verbond

Robbert Bodegraven is de nieuwe directeur van het Humanistisch Verbond. Bodegraven was tot voor kort directeur van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks. Daarvoor was hij onder andere directeur beleidsbeïnvloeding en campagnes bij War Child.

Op 1 juni 2021 gaat Bodegraven van start en vanaf september zal hij volledig in dienst zijn.
Het streven naar een rechtvaardige en menswaardige samenleving loopt als een rode draad door het leven en werk van Bodegraven. Die betrokkenheid toont hij op verschillende manieren. Zo legt hij momenteel de laatste hand aan een boek over klimaat en ongelijkheid, dat na de zomer verschijnt. En in 2016 verscheen Nevelland, een fotoboek over vertraging en contemplatie. “Eigenlijk vind je in alles wat ik doe het humanisme terug: ik sta voor de vrijheid van het individu te kunnen zijn wie je wilt zijn, maar altijd met verantwoordelijkheid voor de samenleving als geheel. Wat dat betreft ben ik een humanist”, aldus Bodegraven.
Bodegraven treedt aan in het jaar dat het Humanistisch Verbond 75 jaar bestaat. Dat vieren we niet alleen met een tentoonstelling in het Amsterdam Museum, een feestelijke opening en meer; we staan ook stil bij de toekomst. De nieuwe directeur treedt aan in een periode waar samen met de leden, de afdelingen en het bureau wordt gewerkt aan nieuw beleid. Bodegraven: “Polarisatie, toenemende ongelijkheid en de ecologische crisis zijn de grote bedreigingen van nu voor een menswaardig leven. Ik denk dat het humanisme, en dus ook het Humanistisch Verbond, hierin een belangrijke stem kan zijn en aan oplossingen kan bijdragen. Die uitdaging ga ik graag samen met mijn nieuwe collega’s aan.”

Mardjan Seighali, voorzitter Humanistisch Verbond: “Ik heb Robbert leren kennen als iemand die met gedrevenheid werkt aan een vrije, inclusieve samenleving. In het verleden voor goede doelen en organisaties, en vanaf nu voor het Humanistisch Verbond. Ik kijk uit naar een fijne samenwerking.”
Robbert Bodegraven volgt Christa Compas op. Zij nam in maart afscheid na vijf jaar en maakte de overstap naar Algemene Onderwijsbond AOb.’

van het bestuur
HV afdeling Groningen

We moeten nog voorzichtig zijn, toch kunnen we weer hoopvol vooruit kijken. Maar eerst kijken we nog even achterom.
In het afgelopen kwartaal was het noodgedwongen rustig. Er waren alleen enkele digitale bijeenkomsten: van het bestuur, van de vrijdenkers en een kennismakingsbijeenkomst voor nieuwe leden. Van deze laatste bijeenkomst treft u elders in deze Schakel een verslag aan.
Zeer vermeldenswaard is dat Martijn van Loon ons, zeer tot onze spijt, als bestuurslid gaat verlaten. Hij gaat zijn drukke werkzaamheden combineren met het vaderschap en dat is voorlopig wel even genoeg. Wij wensen hem en zijn vriendin veel geluk en liefde toe. Het goede bericht is dat wij erin zijn geslaagd een vervanger voor Martijn te vinden. Welmer Boiten heeft als aspirant al aan een aantal bestuursvergaderingen deelgenomen en in de komende ledenvergadering zullen wij hem voordragen als bestuurslid. Welmer neemt een ruime ervaring als actief lid van de Jonge Humanisten mee en – ook niet te versmaden – deskundigheid op het gebied van ict en social media.
Kijkend naar wat er gaat komen, zijn wij erg optimistisch te werk gegaan. Wij gaan ervan uit dat wij in het najaar weer fysieke bijeenkomsten kunnen houden, waarin we elkaar weer kunnen ontmoeten, elkaar weer in de ogen kunnen kijken en weer met elkaar in gesprek kunnen gaan.

Als eerste willen we u attent maken op onze **JAARVERGADERING 2021**. Die zal worden gehouden op zondagmiddag **19 september 2021** in ons Humanistisch Centrum. In de Schakel die begin september verschijnt treft u meer informatie aan en de leden van de afdeling ontvangen twee weken voor de vergadering, digitaal een uitnodiging met de agenda en de te bespreken jaarstukken.
Zoals we in de vorige Schakel hebben aangegeven, willen we in het najaar aandacht besteden aan het **75-JARIG JUBILEUM** van het Humanistisch Verbond. We hebben daarvoor een viertal bijeenkomsten gepland:

- Wij willen de viering van het jubileum beginnen met “Een blik in de Renaissance” op zaterdag **11 september 2021.** Dit betreft 's morgens een presentatie gevolgd door een gesprek en 's middags een stadswandeling door Groningen langs plaatsen van herinnering aan het

Renaissancehumanisme. Het geheel staat onder leiding van Jos de Wit. Meer informatie vindt u elders in dit nummer van de Schakel.
(Jos de Wit is historicus en filosoof, werkte 25 jaar als onderzoeker en adviseur in het sociale domein en is thans o.m. docent.)

- In de maand oktober volgt een lezing door Marjo van Bergen over verschillende manieren van vormgeven van humanisme binnen het HV in de loop van 75 jaar.
  Meer informatie komt in de volgende Schakel, maar misschien kunt u de datum en plaats vast noteren: zondagmiddag **24 oktober 2021,** in het Humanistisch Centrum in Groningen.
  (Marjo van Bergen is geestelijk raadsvrouw en is op dit moment onder meer werkzaam als geestelijk verzorger in het aardbevingsgebied).

- Op zondagmiddag **14 november 2021** verzorgt Stefan van de Poel een lezing over Leo Polak, filosoof, rechtsgeleerde, vrijdenker en tot de 2e wereldoorlog hoogleraar filosofie in Groningen. Ook deze bijeenkomst vindt plaats in het Humanistisch Centrum in Groningen.
  (Stefan van de Poel is Universitair Docent aan de Rijksuniversiteit Groningen).

- Wij denken de jubileumviering op zondagmiddag **19 december 2021** af te sluiten met een feestelijke midwinterviering.

Verder hebben we voor het najaar een aantal **cursussen** aangevraagd en toegezegd gekregen bij het Landelijk Bureau. Het gaat om de volgende cursussen.

- In de eerste plaats de vanwege corona al twee keer geannuleerde cursus: **Mens zijn in de 21 eeuw.** Deze cursus wordt verzorgd op een viertal woensdagavonden: 22 en 29 september en 6 en 13 oktober 2021 in het Humanistisch Centrum in Groningen. Over de inhoud van de cursus vindt u meer elders in dit nummer. Aanmelding is mogelijk zodra de cursus is opgenomen op de landelijke website, dat zal begin juni zijn. Advies: houd de website van het Humanistisch Verbond in de gaten. Cursussen - Humanistisch Verbond

- Het Landelijk Bureau heeft een nieuwe, korte cursus opgezet voor nieuwe leden: **Kennismaken met humanisme**. Deze cursus duurt één dagdeel. Elders in dit nummer vindt u meer informatie over de inhoud. Ook personen die al wat langer lid zijn van het HV en die denken “dat is ook wel wat voor mij”, zijn van harte welkom. Wij willen deze cursus niet alleen aanbieden in Groningen, maar ook in Veendam en Delfzijl: op zondagmiddag **3 oktober 2021 in Groningen**, op zondagmiddag **10 oktober 2021 in Veendam** en op zondagmiddag **31 oktober 2021 in Delfzijl.** Meer informatie volgt in de Schakel van september, maar de datum kunt u nu vast reserveren.
  Cursussen - Humanistisch Verbond

- De volgende bijeenkomst betreft niet zozeer een cursus, maar wordt door het Landelijk Bureau een **Verdiepingsdag** genoemd, met als thema **Goed leven, goede dood.** Deze bijeenkomst wordt op zaterdag **2 oktober 2021** gehouden in het Humanistisch Centrum in Groningen en duurt de hele dag. Ook hiervoor geldt: over de inhoud vindt u meer elders in dit nummer. Aanmelding is mogelijk zodra de bijeenkomst is opgenomen op de landelijke website, dat zal begin juni zijn.
  Cursussen - Humanistisch Verbond

Met voldoende vaccinaties en met het opvolgen van de maatregelen moet het toch mogelijk zijn dit programma in het najaar uit te voeren. Wij hebben er in ieder geval heel veel zin in en we hopen u tijdens één of meer van deze bijeenkomsten te kunnen begroeten.

Namens het bestuur van de afdeling Groningen
Ieke Verveld, secretaris.

WANDELEN in *Groningen*

Wandeling 5 september (onder voorbehoud).
We gaan wandelen in De Vijftig Bunder en het Noordlaarderbos.
Vanaf Glimmen richting Midlaren, net na het bord "Midlaren" bij een boerderij sla je rechtsaf de Tolhuisweg in.
Na circa 2 km parkeren we bij het bos aan de rechterkant van de weg.
De wandeling start om 10.30 uur.

Inlichtingen Marijke en Pieter Hofman
Tel. 0592 - 343595 / 06 1900 30 43
e-mail: hofbak@ziggo.nl

CURSUS

Wie ben ik, als mens, in de 21e eeuw? Media, markt en technologie veranderen je leven, je relaties met anderen en de natuur. Hoe blijf je je eigen, bewuste keuzes maken? In vier interactieve bijeenkomsten verzamel je een berg nieuwe inzichten en een onbevangen blik op jezelf als mens in de 21e eeuw.

In deze cursus onderzoeken we humanistische inspiratiebronnen en gaan we op zoek naar nieuwe perspectieven. Door teksten te lezen die je anders niet zo snel leest, reflectie en in gesprek met je docent en medecursisten sta je stil bij fundamentele vragen uit de 21e eeuw. En wat het humanisme daarbij kan betekenen.

Bas Nabers, die de cursus mede ontwikkelde, zegt hierover:

“Door onbevangen na te denken leren we veel over onszelf en de wereld waarin we leven. In deze cursus gaan we op zoek naar een eigentijds, gerevitaliseerd humanisme.”

Esther Wit die met Bas Nabers samen werkte aan deze cursus vult aan:

“We doen dat onder andere door het begrip van 'Bildung' (vorming) opnieuw in te zetten en inhoud te geven. Een klassiek ideaal in het humanisme. Humanisme is in die zin zowel realistisch – ieder mens *moet* zich vormen – als optimistisch – ieder mens *kan* zich vormen.

Hoe kun je je in de 21e eeuw 'opnieuw' leren vormen? En dat op een duurzame manier te doen, samen, met een beter vermogen je aandacht zelf te bepalen en te richten (in plaats van technologie te laten bepalen) en met praktische wijsheid?”

GOED LEVEN, GOEDE DOOD

Verdiepingsdag

Hoe kijk je naar de dood? Vind op de verdiepingsdag jouw vorm in hoe om te gaan

met het laatste stuk van jouw leven, of dat van een ander die je liefhebt.

Praten over de dood helpt bij het nadenken wat je belangrijk vindt in het leven. Bij een goed leven hoort een goede dood.

Het Humanistisch Verbond organiseert de verdiepingsdag Goed Leven, Goede Dood.

Wat is voor jou een goede dood? En wat betekent een goed leven voor jou? Op deze dag ga je op zoek naar jouw omgang met de dood.

Door de dood in de ogen te kijken krijg je ook scherper waar je blij van wordt. Waar je het allemaal voor doet. Je onderzoekt de gevoelens die de dood ongemakkelijk maken. En je oefent hoe je het gesprek over de dood aan kan gaan. Je leert jezelf kennen, hoe je erin staat, wat je wilt maar ook wat je niet wilt. En hoe je het gesprek met een ander hierover voert.

Belangrijke bronnen

We gebruiken de inzichten van verschillende filosofen, maar de belangrijkste bron van wijsheid ben jijzelf en de andere deelnemers.

Deel 1: Hoe kijk jij naar de dood?

Welke overtuigingen en emoties spelen hierin een rol? We gebruiken de ideeën van René Gude, Christa Anbeek en Joep Dohmen als springplank om meer inzicht te krijgen.

Deel 2: Hoe voer je het gesprek?

Wat vind jij belangrijk om te bespreken als het gaat over jouw eindigheid of die van een ander? Hoe ga je dit gesprek aan? Leer belangrijke vaardigheden voor een gesprek waarin je praktische helderheid wilt krijgen en tegelijk om moet gaan met je eigen emoties en die van een ander.

CURSUS

Wat geeft het leven zin, volgens humanisten? Hoe gaat het humanisme om met intolerantie? Hoe verhoudt het humanisme zich tot andere levensbeschouwingen? Wat is de visie van het humanisme op duurzaamheid en zorg voor de aarde? Ben je nieuwsgierig wat het humanisme voor jouw dagelijkse keuzes kan betekenen, of wil je beter kunnen verwoorden waar jij vandaag als humanist voor staat?

Bij de cursus 'Kennismaken met humanisme' ontdek je in 2,5 uur de beginselen van het humanisme en wat je ermee kunt in jouw dagelijkse leven nu. De humanistische traditie vormt zich, beweegt mee met de tijd. Welke wijsheden van humanistische inspiratiebronnen zoals Erasmus, Spinoza, Arendt en Manschot kan jij inzetten bij het maken van keuzes?

Door vragen te stellen en in gesprek met elkaar, onderzoek je wat het humanisme voor jou kan betekenen, en kom je samen tot (nieuwe) antwoorden. Je krijgt inzicht in je eigen, praktische wijsheid en wat jij belangrijk vindt. Zo komt de humanistische traditie tot leven en beoefen je een belangrijk aspect van het humanisme, namelijk de dialoog

Zoomen met nieuwe leden

Lentekriebels na een lange winterslaap… Zo voelde het toen we zoomden met nieuwe leden van HV-afdeling Groningen.
In 2020 en 2021 meldden zich 140 Groningse nieuwe leden aan bij het Humanistisch Verbond. Hoog tijd voor kennismaking - per zoom - nu fysieke kennismaking nog steeds niet mogelijk is.

En zo zitten we achter onze computer op maandag 10 mei. De activiteiten van de afdeling komen aan bod en we maken kennis.

Afdelingsvoorzitter Marijke heet ons welkom en stelt zich voor. Zij is sinds twee jaar voorzitter en was dat met een onderbreking van drie jaar daarvoor ook. Op een screenshot is het bestuur van de afdeling te zien - bijeen in een zoom-overleg. Bestuursleden Martijn, Lenie en Roelof stellen zich ook voor.
Martijn legt per 1 juni zijn bestuurslidmaatschap neer. Het combineren van werk en (aanstaand) vaderschap is nu eerst belangrijker. Afscheid nemen stellen we uit tot we elkaar weer echt kunnen ontmoeten.
Welmer - zoom-host van deze avond - is nu adspirant-bestuurslid in plaats van Martijn. Met zijn jarenlange ervaring bij de Jonge Humanisten en zijn kennis van sociale media is hij een welkome versterking van het afdelingsbestuur.
Bestuursleden Ieke (secretaris), en Willem (penningmeester zijn vanwege vakantie verhinderd.

Humanisme - wat dat voor ons betekent? In steeds andere bewoordingen vertellen de bestuursleden wat humanisme voor het betekent. Ontmoeting. Gesprek over zingeving, over leven en dood. Respect voor elkaar. Vrijheid om te geloven of niet te geloven. Verbinding ervaren met anderen en uitwisselen van gedachten. Samen iets ondernemen. En óók informele gezelligheid en goed gesprek met andere mensen.

Dan een kort filmpje met een rondleiding in het Humanistisch Centrum. Een fijne plek voor bijeenkomsten, met een zaal voor max. 50 mensen, met een barretje voor een informele nazit en ontmoeting. Nu is het HC gesloten, maar het is goed ingericht om corona-proof met 19 mensen bijeen te komen. Na de zomer kunnen we elkaar hier hopelijk weer fysiek ontmoeten.

En dan in vogelvlucht een introductie van activiteiten van de afdeling.

Victor vertelt met veel enthousiasme over de gespreksgroep Humanisme en over de Lezingengroep. De lezingen kunnen hopelijk in het najaar weer van start - altijd op een vierde zondagmiddag van de maand, te beginnen op 26 september. De Lezingengroep put uit eigen kring voor voordrachten - de thema's zijn divers,

genetica, evolutie en ecologie - het kan allemaal aan de orde komen. Marijke moet hem afremmen - zoveel is er te vertellen.

Ivo vertelt over de Jonge Humanisten. Tweewekelijks zijn er op vrijdagavond JH-bijeenkomsten. In corona-tijd zijn er bijeenkomsten op zoom of activiteiten in de buitenlucht. De bijeenkomsten zijn heel divers, soms een spreker, soms onderlinge debatten, maar ook spel en gezelligheid. Tegelijk samen een film of documentaire zien, met voor- en nagesprek per zoom: Corona Cinema. Jong HV staat open voor meer verbinding met de Groningse HV-afdeling - onlangs was breed uitgenodigd om aan Corona Cinema deel te nemen. JH bestaat inmiddels ruim 10 jaar en de leeftijd van de deelnemers is mee opgeschoven tot een jaar of 35. Nieuwe deelnemers zijn welkom.

Lenie vertelt over de gespreksgroep Vrijdenkers. Aan de groep nemen mensen deel die eerder islamitisch waren en nu niet meer geloven. In de gespreksgroep kunnen zij vrijuit met elkaar spreken. De afdeling realiseerde zelf een kort filmpje over Groningse Vrijdenkers met een islamitische achtergrond.
Lenie wijst ook op de Human-documentaire-serie Vrijdenkers, waarin zes jonge mensen vertellen over het losmaken van hun geloofsachtergond. Ieder heeft een andere achtergrond: joods, hindoeïstisch, islamitisch, gereformeerd vrijgemaakt. Het loslaten van religieuze dogma's en het vinden van je eigen pad is hun gemeenschappelijke ervaring. De serie leent zich goed voor een HV-gespreksbijeenkomst - wellicht gaan we dit organiseren..

Thema's van Landelijk HV krijgen in Groningen aandacht in brede publieksbijeenkomsten. We organiseerden film-debatten over Vrijdenkers, een theaterdebat Opvoeding en Onderwijs met Stine Jensen, en themabijeenkomst over Alzheimer - vanwege corona helaas niet doorgegaan. Een greep uit eerdere bijeenkomsten in het Humanistisch Centrum: een poëzie-workshop met stadsdichter Renée Luth; een kleine theater voorstelling; poézie met muziek; een workshop duurzaamheid om kapotte spullen een nieuwe bestemming te geven.

En wat is er nog veel meer te vertellen.
'Eten met Gespreksstof'. Samen in het HC een eenvoudige avondmaaltijd genieten en dan met elkaar het gesprek aangaan over een ter plekke vast te stellen thema.
De Wandelgroep van Marijke en Pieter - nu ook even niet… maar in het najaar kan de draad hopelijk weer opgepakt worden. De wandelingen zijn licht - max. 5 kilometer in rustig tempo met koffiepauze. Als er behoefte is aan pittiger wandelingen met koffie en gesprek kan er wellicht ook een nieuwe wandelgroep ontstaan.
De Leesclub: Hinke vertelt over deze groep van nu zes mensen. Samen wordt een boek besproken - bijvoorbeeld een boek dat besproken wordt in de lezingenserie

'Spraakmakende Boeken'. De Leesclub is als regel bij een van de leden thuis. Nieuwe deelnemers zijn welkom.
Zindagen: een nieuw initiatief voor humanistische bezinning en ontmoeting op zondag in het HC. Na twee keer is dit initiatief helaas door corona gestrand. We hopen de draad weer op te pakken als wat grotere ontmoetingen weer mogelijk zijn.

Diverse cursussen in het najaar:
Een introductiecursus *Humanisme van één middag,* die we bij voldoende belangstelling organiseren in Groningen, Veendam en in Delfzijl.
Een cursus *Mens zijn in de 21e eeuw* - vier avonden in sept. en okt.
Een gespreksdag over Goed Leven, Goede Dood op za. 2 okt.
Voor leden van onze afdeling is een bijdrage van 25% van het cursusgeld beschikbaar via onze penningmeester.

Na deze informatiestroom is er ruimte voor kennismaking en gesprek met nieuwe leden.
Zes nieuwe leden stellen zich voor en vertelden over hun overwegingen om lid te worden. Ontmoeting, verbinding, gesprek over zingeving. Zelf bijdragen - bijvoorbeeld aan Humanistische uitvaartbegeleiding. Behoefte ergens bij te horen, bij elkaar komen met mensen met eenzelfde wereldbeeld.
Het initiatief van een van hen voor een voedselbos maakte de tongen los - er is veel animo om praktisch bij te dragen aan een betere wereld en goed te zorgen voor onze omgeving. Voedsel dicht bij huis etc. - een thema voor verdere verdieping. Hoe wil je als mens leven met zorg voor elkaar en voor de aarde. Hoe zien we elkaar? Taal en identiteit komt vanuit de achtergrond van één van de nieuwe leden ter sprake als mooi thema voor gesprek en verdieping of wellicht een lezing.
De onderlinge kennismaking is kort, maar tegelijk heel aanstekelijk voor verder vervolg.

Tja - de meeste activiteiten liggen nu stil, maar we popelen om elkaar weer te ontmoeten. In het najaar staan gelukkig weer bijeenkomsten op het programma. Deelname van nieuwe leden en ook initiatief is welkom.

Meer informatie is te vinden in ons Noordelijke Humanistische periodiek De Schakel, op de landelijke HV-website en op de website van de afdeling (https://www.humanistischverbond.nl/afdeling-groningen-2/).
Ieke, onze afdelingssecretaris stuurt geregeld mails met actuele informatie naar de leden. Contactinformatie van onze afdeling staat achterin De Schakel.
Wie vragen of suggesties heeft, kan Ieke ook even mailen: secr.hvgron@gmail.com.

De kennismaking smaakte naar meer…

Lenie Kootstra

START viering 75 jaar HV Groningen met een blik in de Renaissance

Het lijkt ons een goed idee om het seizoen in september met een speciale activiteit te beginnen.
Wij nodigen u dan ook graag uit voor een dagje Renaissancehumanisme. Het programma van deze dag treft u hieronder aan en wordt verzorgd door Jos de Wit. De ochtend wordt verbaal ingevuld, zoals wij dat meestal gewend zijn. 's Middags staat er een stadswandeling op het programma langs plaatsen van herinnering aan het Renaissancehumanisme. Voor koffie, thee en de lunch wordt gezorgd.

Programma Renaissancehumanisme Groningen
Vanaf de 14e eeuw voltrekt zich eerst in Noord-Italië, later in heel Europa, de geestelijke beweging van de Renaissance. Hierbij werden de klassieke beschavingen opnieuw bestudeerd en ontstonden nieuwe kunstvormen en uitingen. Vooral echter werd de Renaissance gekenmerkt door een hernieuwd menselijk zelfbewustzijn en een geloof in de vermogens en ontwikkelingsmogelijkheden van de mens. Dit leidde tot een stevige impuls in onderwijs en studie, de studia humanitatis, vooral gericht op juist leren spreken en schrijven en op persoonlijke ontwikkeling en moraal. Vandaar dat men geleerde mensen betitelde als 'humanisten'. Eén van de bekendste Renaissancehumanist was Erasmus en de plaats bij uitstek waar de Renaissancevorming plaatsvond was de Latijnse School.

In het **programma** staat in de ochtend Erasmus en zijn humanisme centraal en maken we in de middag een stadswandeling langs plaatsen van herinnering uit de Renaissancetijd.

10.00 Inloop en kennismaken
10.30 Erasmus en het Renaissancehumanisme, presentatie door Jos de Wit
11.15 Koffiepauze
11.30 Discussie over de betekenis van het Renaissancehumanisme voor onze tijd:

- Het belang van onderwijs en ontwikkeling
- Het belang van taal en communicatie
- Het belang van beschaafde omgangsvormen
- Het belang van vrede (tot elke prijs?)
- Het belang van religieuze tolerantie

12.30 Lunchpauze
13.30 Stadswandeling door Groningen langs plaatsen van herinnering aan het Renaissancehumanisme:

- Grote Markt en Martinikerk: Rudolf Agricola en Wessel Gansfort
- Martinikerkhof: de Latijnse school, Ubbo Emmius en Praedinius
- Rode Weeshuisstraat: Wessel Gansfort
- Broersstraat: de nieuwe Latijnse school in de voormalige Miinderbroederskerk
- De Universiteitsbibliotheek met een bijzonder exemplaar van Erasmus' NT
- Academiegebouw: de universiteit en de nieuwe wetenschap
- Het stadhuis: de kritische burgerij en de Opstand

15.30 Afsluiting

Over de begeleider

Jos de Wit (1960) studeerde Sociale en Economische Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij volgt sinds 2001 modules aan de Universiteit voor Humanistiek. Ook deed hij de basisopleiding geschiedenis van de filosofie aan de ISVW in Leusden. Sinds 1995 is hij lid van het Humanistisch Verbond.
In het dagelijks leven was hij tot 1 september 2016 projectleider en onderzoeker bij het Tympaan Instituut voor beleidsontwikkeling in Den Haag. Sindsdien is hij werkzaam als leerkracht humanistisch vormingsonderwijs op de basisschool. Hij geeft sinds 2003 cursussen en lezingen voor afdelingen van het Humanistisch Verbond over kopstukken van het humanisme. Sinds 2017 geeft hij ook filosofische wandelingen in Den Haag en andere plaatsen in het land.

Praktische informatie

Datum:	**zaterdag 11 september 2021**
Tijd:	**van 10.00 uur tot 15.30 uur**
Plaats:	
's morgens	**Humanistisch Centrum Groningen, W.A. Scholtenstraat 2, 9712 KW**
's middags	**Stadswandeling**
Begeleider:	**Jos de Wit**
Kosten:	**leden € 25 / niet-leden € 30 (inclusief lunch)**
Aanmelden:	**per e-mail bij - secr.hvgron@gmail.com**

Boekbespreking door Victor Bom, Bibliotheekcommissie HVG

Is het Westen de weg kwijt? *Een provocatie*

Kishore Mahbubani, 2018 (112 pg, 12,50 euro of 8 euro voor eBook)

*Van **de achterflap**: **Het hoogmoedige Westen uitgedaagd.** Eeuwenlang waren China en India de 2 grootste economieën. Pas in de afgelopen 200 jaar werden Europa en Amerika succesvol. Er is geen westerse leider die durft te zeggen dat er nu aan deze periode van westerse hegemonie een einde komt, maar de bevolking ondervindt wel dagelijks de gevolgen van deze aardverschuiving. Trump als president, de Brexit en andere politiek opmerkelijke gebeurtenissen kunnen er voor een deel door worden verklaard. Van een coherente strategie om met de nieuwe situatie om te gaan is geen sprake. In plaats daarvan slaat het Westen wild om zich heen door Irak aan te vallen, Syrië te bombarderen, Rusland sancties op te leggen en China op te hitsen. In dit polemische boek stelt Kishore Mahbubani dat het Westen niet langer zijn wil aan de wereld als geheel kan opleggen. Het moet leren zijn huidige positie te delen of zelfs af te staan. Gaat dat lukken? Het klinkt paradoxaal, maar alleen door de neergang te erkennen kan het Westen op lange termijn succesvol blijven, zo betoogt Mahbubani. Zijn geopolitieke analyse en aanbevelingen moeten iedereen wel stof tot nadenken geven.*

Kishore Mahbubani is een voormalig diplomaat die o.a. ambassadeur bij de Verenigde Naties geweest is van 1984 – 1989 en van 1998 – 2004. Hij is thans hoogleraar Openbaar Bestuur aan de *National University of Singapore*. Hij publiceert regelmatig in de *Financial Times, Time, Newsweek* en *The New York Times*. Mahbubani heeft verschillende boeken op zijn naam staan waaronder de internationale bestseller *De eeuw van Azië.*
Het is een kort, krachtig en helder betoog met indringende boodschappen, ingedeeld in 13 hoofdstukjes, gevolgd door 95 ('voet'-)noten.

In het 1e hoofdstuk ***Een nieuwe orde*** stelt Mahbubani dat het Westen weigert het nieuwe historische tijdperk onder ogen te zien. Van het jaar 0 tot 1820 waren China en India de 2 grootste economieën. Daarna kreeg Europa succes, gevolgd door Amerika, maar de westerse hegemonie in de wereld loopt na 200 jaar ten einde. **De G7, de 7 grootste economieën leggen het vanaf 2015 af tegen de E7, de 7 grootste *emerging markets*.** De westerse arbeidersklasse merkt dat op de banenmarkt én in de lonen die ver achtergebleven zijn op de stijging van de productiviteit. De economische ongelijkheid in het Westen is sterk toegenomen en ook de onvrede. Toch leven we in een tijd waarin de mensheid er nooit beter

voor gestaan heeft. Met verwijzing naar Steven Pinker wijst Mahbubani erop dat geweld, armoede en honger in de wereld spectaculair zijn gedaald en toegang tot onderwijs en zorg verbeterd.

Het 2e hoofdstuk ***Het geschenk van westerse wijsheid*** brengt hulde aan het grootste geschenk van het Westen aan de rest van de wereld: het redeneervermogen (als meest cruciale element van de Verlichting). Westerse manieren van redeneren zijn geleidelijk tot het Aziatische denken doorgedrongen en Azië past westerse wetenschap en technologie toe om eeuwenoude problemen als overstromingen, pandemieën, hongersnood en armoede op te lossen. De wijde verspreiding van het westers redeneren bracht bovendien 3 stille revoluties voort: een politieke, een psychologische en een bestuurlijke, waarmee landen zich niet alleen hebben bevrijd van hun koloniale overheersers, maar ook hun samenleving konden transformeren en verheffen.

In het 3e hoofdstuk ***Rampzalige westerse oorlogen*** stelt Mahbubani dat de westerse dominantie nog vele eeuwen had kunnen voortduren als de westerse machten zich niet in 2 wereldoorlogen hadden gestort én de Koude Oorlog. Het einde van de Koude Oorlog bracht bovendien de westerse heersers in een roes en geloof dat de top van de ontwikkeling van de mensheid was bereikt, gedragen door Fukayama's beroemde essay *The End of History*. Daarmee ontging hen de fundamentele wending in de geschiedenis: de slapende reuzen van Azië waren wakker geworden en met name China kwam in de jaren 80 op stoom door Deng Xiaoping's beleid van modernisering: van landbouw, industrie, defensie en wetenschap & technologie. India stelde zijn economie in 1991 open. **Toen kwam 11 september 2001 en i.p.v. een weloverwogen reactie van het Westen, leidde intellectuele hoogmoed tot het rampzalige besluit in 2003 om Irak aan te vallen.** Ondertussen kreeg de toetreding van China tot de Wereldhandelsorganisatie nauwelijks aandacht, terwijl juist dit tot *creatieve destructie* in het Westen zou leiden en verlies van miljoenen banen. **Het waren de werknemers die aan den lijve ervoeren wat de elite bespaard bleef.**

In het 4e hoofdstuk ***De verblinde westerse elite*** wordt de westerse elite bekritiseerd: ze is niet echt bescheiden, overtuigd van haar eigen gelijk, terwijl ze wordt **gewantrouwd door de massa die de gevolgen voelt van een nieuwe wereld die de elite ontkent of wegwuift.** Ondertussen laten statistieken de enorme groei van de middenklasse wereldwijd zien: van 1,8 miljard in 2009 naar 3,2 miljard in 2020 en 4,9 miljard in 2030. Het lijkt erop dat wat westerlingen altijd als vanzelfsprekend beschouwden en waarvan de rest van de wereld dacht dat het buiten hun bereik lag, universeel wordt. Juist de regio's waar het Westen zich nadrukkelijk mee heeft bemoeid (Midden-Oosten, Noord-Afrika), stagneren. Het aandeel van de E7 aan het

wereldwijde BBP zal in 2050 gestegen zijn naar 50%, die van de G7 geslonken naar 20%. De dominante westerse media versluieren het nieuwe beeld, met name het succes van opkomende landen door functioneel bestuur; ze besteden aandacht aan incidenten, niet langduriger trends.

In het 5e hoofdstuk ***De wereldwijde explosieve groei van buitenlandse reizen*** zien we dat de hogere levensstandaard wereldwijd is af te lezen aan het aantal internationale reizen: van 25 miljoen in 1950 naar 1,16 miljard in 2015, waaronder 100 miljoen van Chinese toeristen. We zien het ook aan het toenemend gebruik van smartphones (India is de op één na grootste markt voor mobiele telefoons) en aan betere toegang tot onderwijs: basisonderwijs is vrijwel universeel geworden. De hoogst opgeleide generatie aller tijden dient zich aan!

De vraag gesteld in het 6e hoofdstuk ***Waarom had het Westen niets in de gaten?*** wordt ook beantwoord in het 7e hoofdstuk getiteld ***Westerse hoogmoed***. Naast hoogmoed ervoer de auteur ook zelf als ambassadeur nauwverholen minachting voor de 88% rest van de wereldbevolking. Terwijl China en India grote stappen zetten om aan de top terug te keren, wentelde het Westen zich in zelfgenoegzaamheid.

In het 8e hoofdstuk ***Strategische missers: islam, Rusland en bemoeienis met de wereld*** gaat Mahbubani eerst in op westerse onderschatting van het islamitische geloof en wat hij in allerlei opzichten een stommiteit van jewelste vindt: de inval in Irak in maart 2003. Daarmee werd niet alleen Iran een duwtje in de rug gegeven en de weg vrijgemaakt voor IS, het sterkte ook de overtuiging van 1,5 miljard moslims dat hun leven er niet zo veel toe deed. **De golf van terreuraanslagen in het Westen zou een indirect gevolg kunnen zijn van het bombarderen van islamitische landen.** Met name hoog-opgeleide jonge moslims ergeren zich aan de zwakte van islamitische landen t.o.v. het Westen. Daarbij voorspelt het Pew Research Center dat de moslimbevolking tussen 2015 en 2060 circa 2x zo snel zal groeien als de wereldbevolking. De 2e grote misser volgde op Gorbatsjov's eenzijdige ontbinding van het Sovjetrijk, want i.p.v. zich een grootmoedig overwinnaar te tonen (Churchill's adagium), breidde de NAVO zich in rap tempo uit met voormalige landen van het Warschaupact. Het vernederde Russische volk koos een sterke leider: Poetin. Zelfs onder zijn bewind meende het Westen Oekraïne NAVO-lid te kunnen maken en gaf daarmee de Russen weinig keus. Poetin reageerde door de Krim binnen te vallen en Assad in Syrië te steunen. De Amerikaanse media vallen nu Rusland aan vanwege inmenging in hun verkiezingen, geheel voorbijgaand aan het feit dat Amerika dat zelf tussen 1946 en 2000 ruim 80x deed bij andere landen (Carnegie University). De 3e misser is de

voortdurende roekeloze inmenging in binnenlandse aangelegenheden van andere landen, vaak onder het mom democratie te brengen. Daarbij valt op dat democratie vooral bevorderd moet worden in vijandig gezinde landen als Irak en Syrië en niet in bevriende landen als Saoedi-Arabië, Koeweit en de Verenigde Arabische Emiraten. Het Westen is de afgelopen 3 decennia de weg kwijt geraakt en met name de inval in Irak was en is een ramp. Tegenover de rechtvaardiging van Amerikanen dat ze onschuldige slachtoffers waren zonder aanleiding, plaatst Mahbubani een reactie van de beroemde Latijns-Amerikaanse schrijver **Gabriel Marquez: 'Weet je dat jouw land tussen 1824 en 1994 zelf 73x een Latijns-Amerikaans land is binnengevallen?** Jouw land is al bijna een eeuw in oorlog met de hele wereld. Hoe voelt het, Yank, nu je weet dat die langdurige oorlog op 11 september bij je aan de deur heeft geklopt.'

In het 9e hoofdstuk ***Een nieuwe strategie: minimalistisch, multilateraal en machiavellistisch*** komt de schrijver met een 3-tal aanbevelingen voor het Westen. ***Minimalistisch.*** Grote delen van de wereld, vooral Azië en Afrika, zouden graag een bescheidener rol voor het Westen zien. Het gestamp van westerse laarzen klonk overal en men had geen andere keus dan zich naar de wil van de overheerser te schikken. Erger is dat de meeste landen die recentelijk zijn gebombardeerd, islamitische landen zijn. Amerika zou zich militair uit het Midden-Oosten terug moeten trekken en er zouden voortaan geen bommen meer op islamitische landen mogen vallen. ***Multilateraal.*** Om de wereldproblemen op te lossen moeten we samenwerken in krachtige, effectieve, mondiale instituties. Juist Amerika probeert deze instituties te marginaliseren en dat speelt al vele decennia, zoals treffend verwoord door de Amerikaanse politicoloog Edward Luck: 'Het laatste wat de VS wil is een onafhankelijke VN die zijn gewicht in de strijd werpt.' De inval in Irak had geen mandaat van de VN! Amerika luistert ook niet naar de grote democratieën van India en Indonesië, zoals bij de Amerikaanse inmenging in Syrië. De Indiase diplomaat Saran zei daarover: 'In de meeste gevallen is de situatie erna veel slechter dan daarvoor, is het geweld dodelijker en het leed erger dan waartegen de bevolking beschermd moet worden.' **Een hernieuwde legitimatie van de VN is geboden, weg van de gebrekkige en arrogante westerse strategie.** ***Machiavellistisch.*** Het inzicht dat de westerse belangen veranderen, koppelen aan 'rücksichtslos' realisme. Daarbij vertrekt Mahbubani vanuit de visie van Isaiah Berlin dat een Machiavellistische leider altijd een pragmatische moraal verkiest boven een idealistische of dogmatische moraal, omdat het maatschappelijk leven een eigen moraal heeft. Het welzijn van de burger staat voorop en dan komt hij tot de vraag met welke aanpak de langetermijnbelangen van het Westen het beste gediend zijn.

In het 10e hoofdstuk ***Het Westen op de automatische piloot: Europa en Amerika staan niet voor dezelfde uitdaging*** stelt Mahbubani dat de langetermijnstrategie van Europa wel moet verschillen van die van Amerika omdat de primaire strategische

uitdaging verschilt. Voor Amerika is die China als belangrijkste economische, militaire en politieke tegenspeler. **De primaire dreiging voor Europa is de instabiliteit die overkookt vanuit de islamitische wereld.** Het is in het strategisch belang van Europa om Oost-Aziatische economische succesverhalen te herhalen in Noord-Afrika. **Vandaar dat Europa, om Noord-Afrika op te bouwen, met China moet samenwerken en vrede moet sluiten met Rusland.** De islamitische wereld is niet de primaire, maar de secundaire strategische uitdaging voor Amerika. Daarom zou Amerika vrede moeten sluiten met de islamitische wereld en die juist niet tegen zich moeten opzetten. Amerika zou eens goed bij zichzelf te rade moeten gaan waarom zijn strategisch beleid vooral leunt op bommen en niet op verstand, terwijl China kiest voor economische ontwikkeling.

In het 11e hoofdstuk ***Een gevaarlijker wereld*** verklaart Mahbubani zijn oproep tot meer strategisch vernuft: **een naïef en ideologisch gemotiveerd Westen vormt een gevaar** en de wereld zal minder stabiel worden als het Westen niet radicaal van koers verandert. Westerlingen hebben het mis als ze denken dat democratie een noodzakelijke voorwaarde is voor economisch succes. Immers, dan zou China nooit zo succesvol zijn geweest. Veel van de problemen in het Westen zijn het gevolg van strategische misrekeningen. Turkije vroeg in 1987 het lidmaatschap van de EU aan, maar is nooit toegelaten, terwijl vele andere landen, ook veel kleinere, wel werden toegelaten. Je kunt een land niet straffeloos blijven beledigen. Een even grote dwaasheid was dat Europa in 1962 het gemeenschappelijk landbouwbeleid instelde. Een relatief klein aantal Europese boeren werd er beter van, maar het veroordeelde miljoenen Afrikaanse boeren tot een bestaan in armoede, vooral in Noord-Afrika. Een van de schrijnendste absurditeiten van onze tijd is dat het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk nog steeds permanente leden van de Veiligheidsraad zijn en dwingende resoluties aannemen voor de rest van de wereld. Het zou de geloofwaardigheid van de Veiligheidsraad verhogen als het

Bill Clinton had het lef zijn landgenoten te adviseren zich klaar maken voor een wereld waarin Amerika niet langer nummer 1 is. Het zou dan wenselijk zijn als de nieuwe nummer 1 (China), wetten, gedragsregels en instituties respecteert die Amerika ook gerespecteerd heeft. Daar passen de verschillende manieren om de opmars van China te hinderen uiteraard niet bij, evenmin als de huidige uitbreiding van de marinevloot en een nieuwe kernwapenwedloop (Trump).

Mahbubani dat het Westen de 1e beschaving was die afrekende met bijgeloof en de onwetendheid die in het feodale tijdperk heersten en het komt de eer toe dat het de mensheid de huidige periode van ongekende vrede en welvaart heeft gebracht. Echter, **het liberalisme heeft een houding van intellectuele superioriteit veroorzaakt, vooral jegens de rest van de wereld**. Het Westen zal echter moeten erkennen dat het zich meer dan 2 eeuwen lang agressief en interventionistisch heeft opgesteld. Het is in haar eigen strategisch langetermijnbelang is om daarmee te stoppen en haar bevolking voor te bereiden op een andere wereldorde en beleid te maken waardoor mensen weer gaan geloven dat hun samenleving op een fatsoenlijke, beschaafde manier wordt bestuurd. De door Amerika zelf veroorzaakte globaliseringsgolf veroorzaakt leed bij miljoenen, waarvoor de politieke, zakelijke en financiële elite haar ogen sluit. **Dit veroorzaakt in het Westen een steeds grotere afkeer van deze elite. Sinds de 2e wereldoorlog was de ongelijkheid niet zo groot.** Terwijl Amerika biljoenen over de balk smijt om overbodige oorlogen te voeren en vliegdekschepen in te zetten, leven zo'n 200 miljoen Amerikanen op het randje van de bestaanszekerheid. Dat gaat elk gezond verstand te boven.

In het 13e hoofdstuk ***Dus: is het Westen de weg kwijt?*** geeft Mahbubani aan dat de kern van het probleem van het Westen is dat conservatieven noch liberalen en rechts noch links snappen dat de geschiedenis aan het begin van de 21 eeuw van koers is veranderd. Het is onvermijdelijk dat de Chinese economie de grootste van de wereld wordt en daarmee ook het aandeel van China in het wereldwijde BBP. Het is onvermijdelijk dat de wereld een toekomst vol problemen tegemoet gaat als het Westen zijn interventionistische neigingen niet kan afschudden. Daarom dit boekje als geschenk aan het Westen, want het zou een grote tragedie zijn als vooral het Westen onrust en onzekerheid zou veroorzaken juist toen de mensheid zijn grootste belofte leek in te lossen.

Dan is het Westen echt de weg kwijt.

filosofiecafé FRYSLÂN

Het filosofiecafé Fryslân besteedt in dit Hemsterhuisjaar extra aandacht aan de Friese filosoof Frans Hemsterhuis (1721-1790) met een aantal lezingen.
Volg de het filosofiecafé door de e-nieuwsbrief aan te vragen via **info@filosofie.frl**

Frans Hemsterhuis groeide op in Franeker en verhuisde in 1740 naar Leiden, toen zijn vader daar hoogleraar werd. Hij moet daar colleges gevolgd hebben, maar pas op 24 juni 1747 schreef hij zich in als student wiskunde. Hij maakte hier onder anderen kennis met Petrus Camper (1722-1789), met wie hij zijn hele leven bevriend zou blijven en met wie hij een belangstelling voor wiskunde en natuurwetenschap deelde. In Leiden deed Hemsterhuis onder anderen bij David Ruhnken zijn liefde op voor Plato. Hij vatte ook een grote verering op voor Socrates, die hij tot op zekere hoogte imiteerde. Het leverde hem later de bijnamen ‘Haagse Plato’ en ‘Bataafse Socrates’ of 'Fryske Sokrates' op. (Wikipedia)

Wij verheugen ons erop meer te weten te komen over deze illustere Fries die vooral in Duitsland bekend werd.

Het boek ter ere van de verjaardag van het HV:

Hoe staat het ermee?

Groningen, Friesland en Drenthe hebben bijna allemaal vijf mooie interviews ingeleverd. De volgende stap is dat we gezamenlijk gaan bepalen hoe het boek er uit gaat zien: een magazine, een groot A4 boek een kleiner compact boekje, spannend om dat te gaan beslissen!

Greetje Hingstman uit Groningen speelt daarbij een grote rol, zij gaat het boek corrigeren en redigeren en mogelijk ook de vormgeving doen. Misschien gaan we het boek in eigen beheer uitgeven (via een organisatie als bijvoorbeeld Boekengilde), maar misschien vragen we een uitgever. Ook spannend, want dat zal bepalen of we subsidie gaan vragen aan het Hoofdbestuur en daar worden dan de penningmeesters bij betrokken.

Een leuk project, deze samenwerking van onze noordelijke provincies. U bent vast benieuwd hoe het uit gaat pakken. Wij ook!
De interviews zijn in elk geval heel interessant, zulke leuke mensen die humanisten!

Namens de groep Roeleke Naber, HV Fryslan

21.6.21 Wereldhumanismedag

Humanistische geestelijke verzorging

Op **21 juni 2021, Wereldhumanismedag,** spreekt Wiebe Arts over zijn werk als geestelijk verzorger bij Defensie.

Hij gaat in op vragen over zijn eigen motivatie. Geestelijke verzorging bij Defensie, wat is dat? Waarom kiest Arts voor dit werk? En hoe geeft hij er als humanist invulling aan? Ook vertelt hij over dilemma's waarmee militairen worden geconfronteerd en hoe zij omgaan met ingrijpende of schokkende ervaringen. Wat brengt de soms maandenlange scheiding van familie en vrienden teweeg? Krijgt de mens onder het uniform genoeg mogelijkheden om zichzelf te zijn en te blijven?

Door dáár te zijn waar de militairen zijn, maken geestelijk verzorgers deel uit van het verhaal. Zij zijn zo de laagdrempelige steun in de rug voor militair en thuisfront. “Je werkt bij een organisatie die het mandaat heeft om geweld uit te oefenen, maar je moet tegelijkertijd humanistische waarden uitdragen. Dat is wat het werk uitdagend en soms ook moeilijk maakt”, aldus Arts.

Met voorbeelden uit de dagelijkse praktijk, geïllustreerd met beelden uit binnen- en buitenland, zet Arts zijn werk uiteen én zet het ter discussie. Want er vallen best wel wat vragen te stellen over de aanwezigheid en taakinvulling van humanistisch geestelijk verzorgers bij Defensie. De aanwezigen worden dan ook uitgenodigd deel te nemen aan de discussieronde, waarbij verdieping, verbreding en uitwisseling voorop staan.

Na afloop kan men napraten onder het genot van een drankje. Deze bijeenkomst vindt plaats in het Duurzaamheidscentrum Assen. We starten om 18:00 u., met een eenvoudige gezamenlijke maaltijd, waarna de lezing zal worden gegeven.

Aanmelden vooraf is nodig door een mail te sturen naar secr.hvassen@gmail.com

Voor deelname wordt een kleine bijdrage gevraagd voor de catering. Na aanmelding ontvangt u de nadere details van de bijeenkomst.

75 JAAR VRIJ DENKEN

75 JAAR SAMEN LEVEN

Dat neigt naar humanisme!

Vrijheid
in leven en liefde,
in denken en dood

Vrijheid
en
verantwoordelijkheid

Vrijheid in dromen

Vrijheid in gebondenheid

Ik wil in deze bijdrage mijn gedachten en overwegingen over het thema *vrijheid in gebondenheid* beschrijven, en dat toetsen aan wat een aantal filosofen hierover schreven. Bezig zijnde, realiseer ik me dat het thema *vrijheid en verantwoordelijkheid* hier nauw mee is verweven. Ik kan het één niet noemen zonder het ander erbij te betrekken.

Voor mij is de filosoof Joep Dohmen de grootste inspirator. Hij wordt ook wel de filosoof van de moderne levenskunst genoemd. Ik heb een paar jaar geleden een cursus van een week op Kreta bij hem gevolgd, en sindsdien houdt de Moderne Levenskunst mij bezig. Het begrip Vrijheid wordt het probleem bij uitstek van de moderne levenskunst genoemd. In de moderne levenskunst is Vrijheid de opdracht om op zoek te gaan naar wat in het eigen leven werkelijk van belang is. Joep Dohmen benadrukt ook steeds het morele aspect van Levenskunst.

Om dit thema te onderzoeken wil ik eerst het begrip *Vrijheid* onderzoeken en definiëren. Binnen het Humanisme worden vrijheid en autonomie vaak in één adem genoemd. Het gaat er dan om op de juiste manier actor te zijn van je eigen leven. En wat mij betreft hoort daar ook bij dat je zelf de eerst- verantwoordelijke bent voor je eigen leven, en je eigen levenslot. Dat je je niet afhankelijk maakt van anderen, jouw problemen niet op het bord van anderen dropt, ook niet als je ouder bent.

Tegelijkertijd zit er een andere kant aan dit verhaal: in onze tijd neigt het denken over autonomie naar een sterk idee van maakbaarheid van het leven. Maar wat gebeurt er als je te maken krijgt met ernstige ziekte of een zware lichamelijke of geestelijke handicap? Of als je geconfronteerd wordt met de eindigheid of de kwetsbaarheid van het bestaan? Dan werpt deze (doorgeschoten) opvatting van autonomie de moderne mens geheel op zichzelf terug, en dreigt hem op te sluiten in zijn eigen eenzaamheid. De Humanistische filosofie van de levenskunst staat dan ook kritisch tegenover overspannen verwachtingen ten aanzien van de maakbaarheid van het leven. Zij staat vooral kritisch tegenover een illusoir beheersdenken in termen van menselijke almacht. Maar net nu ik dit geschreven heb, lees ik in de krant een prachtig en ontroerend verslag van het leven van Bibian Mentel, die een dag eerder gestorven is. Zij was sportvrouw (snowboarder), die op 27-jarige leeftijd klaar was voor de Olympische Spelen terwijl op dat moment botkanker in haar been werd

.

geconstateerd. Het been moest worden geamputeerd. Haar slogan: 'Nooit opgeven en altijd blijven lachen' heeft haar ver gebracht. Ze besloot verder te gaan met haar sport, met een beenprothese. Ze werd kampioen. Gedurende haar verdere leven kreeg ze kanker in haar nek en in haar longen, en werden haar benen gevoelloos. Ze kwam in een rolstoel terecht. Maar ze bleef doorgaan, won de Wereldkampioenschappen en meerdere keren Paralympisch goud.
Dit verhaal toont de ultieme mogelijkheid om in heel moeilijke, welhaast ondenkbare omstandigheden toch vrij te zijn, want te kunnen kiezen. En daarmee een voorbeeldfunctie te vervullen.

Bibian heeft de Mentelity Foundation opgericht, waarmee kinderen en jongeren 'met een lichamelijke uitdaging' leren om te kijken naar de mogelijkheden in plaats van de beperkingen. Ze gaf daarvoor ook jarenlang wekelijks een snowboardclinic.

Het is, als we praten over vrijheid, belangrijk om onderscheid te maken tussen *negatieve vrijheid* en *positieve vrijheid*.

- Negatieve vrijheid is vrijheid **van**: vrijheid van invloed van anderen. Deze vrijheid houdt verband met vrijheid en bevrijding van dwang, overheersing, maar ook van waandenkbeelden. Het gaat dus ook over innerlijke vrijheid. Er worden immers voortdurend claims gelegd – door de cultuur, de maatschappij, de gebruiken, de mensen met wie we samenleven – op wat we behoren te denken, te doen en te laten. Tegelijk hebben we ons leven door middel van gewoontevorming en routines ook zelf in een patroon geduwd.

- Positieve vrijheid is vrijheid **tot**: vrijheid tot het inzetten van je eigen vermogen. Het is de mogelijkheid om te kiezen, en je eigen leven in te richten. Hier gaat het over de vrije wil. Levenskunst gaat over het bevorderen van positieve vrijheid. Daarin gaat het om de ontwikkeling tot innerlijke vrijheid, zodat je beter weet waar je staat en wat je wilt. Het gaat om een houding. Een houding kan nooit worden ontwikkeld zonder dat de ander daarin van meet af aan meespeelt. Een houding impliceert een verhouding tot anderen.

Positieve en negatieve vrijheid hangen samen. Belemmeringen (negatieve vrijheid) kunnen positieve vrijheid beperken. Maar eigenlijk bieden beperkingen juist weer de vrijheid om te kiezen tussen twee opties: het zoeken naar je

persoonlijke mogelijkheden vanuit acceptatie van de beperkende omstandigheden én het vervallen in slachtofferschap.

Op dit moment zien we dit tijdens de pandemie uitvergroot om ons heen. Binnen de beperkende maatregelen ontstaat heel veel creativiteit bij mensen in hun zoektocht naar zinvol en plezierig functioneren voor zichzelf, hun kinderen, hun ouders, hun omgeving. En we zien de groep van mensen die geobsedeerd zijn door hun beperkingen, en hoe die hun leven vergallen. Dan is het zoeken van 'schuldigen' en daar hun woede op richten blijkbaar de enige weg. En in sommige gevallen zelfs de vlucht in waandenkbeelden eveneens.

En zo zijn we dan beland bij Vrijheid in Gebondenheid. Dit heeft meerdere aspecten: gebondenheid aan de ander, de moraal/ ethiek, aan jezelf.

Het is duidelijk dat vrijheid alleen kan bestaanaan in samenhang en verbondenheid met anderen. Bibian heeft haar leven kunnen leiden en haar resultaten kunnen behalen met de hulp van vele anderen. Misschien kun je zeggen: in tweede instantie. Want In eerste instantie bereikte ze het door haar eigen levenshouding en doorzettingsvermogen.

De filosoof Michel Foucault spreekt in dit verband over vrijheidspraktijken: het nemen van verantwoordelijkheid voor de wereld. Het is volgens hem steeds de vraag hoe je voldoende bewegingsvrijheid houdt om datgene te kunnen doen wat jij goed, of waar, of echt acht, zonder je in je eigen binnenwereld op te sluiten in een poging de druk van buiten te weerstaan. Je moet je juist in de wereld manifesteren, want je bent mens onder de mensen. Het is een morele opdracht aan jezelf.

In een interview vertelt oud- diplomaat Edy Korthals Altes over een droom, toen hij Ambassadeur was in Madrid. In de droom kwam de vraag bij hem: 'En jij, wat heb jij gedaan met jouw mogelijkheden?' Hij vertelt dat wat er daarna gebeurde een onbeschrijfelijke ervaring was, want 'van het ene moment op het andere was ik een vrij mens, viel het gewetensconflict over de wapenwedloop, waarmee ik al maanden worstelde, van me af en wist ik dat ik stelling moest nemen'. Hij schreef een groot artikel, dat tegen de wil van de minister gepubliceerd werd en dat leidde tot zijn eervol ontslag. Hij is zich daarna gaan richten op een nieuw denken voor vrede en veiligheid, de bevordering van de samenwerking tussen wereldgodsdiensten en geestelijke vernieuwing.

Hij stelt dat er mensen nodig zijn met een sterk verantwoordelijkheidsgevoel, die bereid zijn risico's te nemen en ook 'nee' kunnen zeggen. Nee zeggen, omdat ze vrij zijn.

Vrijheid in Gebondenheid heeft individueel ook het aspect van: 'hoe ver gaat mijn vrijheid als ik samenleef met anderen'. En daar komt ook het begrip verantwoordelijkheid weer bij. Ook weer in deze pandemie: als ik vind dat ik zelf kan bepalen welke regels ik al dan niet naleef, kan ik daarmee anderen besmetten. Maar ook: als ik vind dat mijn ziekte ondragelijk is geworden, en ik om euthanasie vraag, kan het zijn dat mijn kinderen mij nog niet kunnen of willen missen. Hier kan de individuele autonomie/ vrijheid ten koste gaan van de ander. Een duivels dilemma waar geen eenduidig antwoord voor is, want elke situatie met elke betrokkene is uniek en vraagt om een persoonlijk antwoord. Lang geleden was ik betrokken bij cursussen 'Assertiviteit'. Het begrip assertiviteit werd beschreven als 'opkomen voor jezelf zonder de ander te kwetsen'. Eigenlijk een nietszeggende formulering. Want wanneer is iets kwetsend, het is een heel subjectief begrip. En waar is dan je eigen grens. In ieder geval lijkt het me van het grootste belang dat mensen in de individuele situaties hierover in verbondenheid met de ander(en) communiceren. Hier is wijsheid geboden, en de bereidheid om van twee kanten je in te leven in de gedachten en gevoelens van de ander.

Tot slot citeer ik Seneca:

> **Een gelukkig leven is gelegen in de vrijheid van een fier opgerichte, onverschrokken, standvastige ziel, onbereikbaar voor angst, voor begeerte, waarvoor het enig goed uit fatsoenlijk handelen bestaat, het enig kwaad uit moreel verwerpelijke daden.**

Elzelien van Duijn

Vroege VRIJDENKER *in Assen*

Marlon Busstra

In 1881 verkozen de Asser liberalen de 40-jarige Hermannus Hartogh Heijs, heer van Zouteveen, als gemeenteraadslid. Bij zijn installatie liep het mis doordat hij, in plaats van de gebruikelijke eed, de belofte wilde afleggen, omdat hij niet in God geloofde. De hervormde kerk had hij als student al de rug toegekeerd. Omdat hij geen lid was van een kerkgenootschap besloot de burgemeester zijn installatie af te lasten. Een interpellatie hierover in de Tweede Kamer door de liberaal Samuël van Houten veranderde daar niets aan.

Niet de eerste weigering van een publiek ambt

Hermannus Hartogh Heijs studeerde rechten in Leiden, waar hij in 1864 promoveerde met *"Bijdragen tot de statistiek van Drenthe"*. Interesse in filosofie en natuurwetenschappen bracht hem tot nog een dissertatie in de wis- en natuurkunde over *"De methoden tot syntheses der organische lichamen",* waarmee hij in 1866 promoveerde.

Eén van zijn stellingen was dat Linnaeus' definitie van het begrip soort als onveranderlijk vanaf de schepping onjuist was; aanleiding voor zijn jarenlange correspondentie met Charles Darwin. Zijn openlijke sympathieën voor het Darwinisme en de vrijdenkersbeweging *leidde* ertoe dat hij werd gepasseerd voor een hoogleraarschap aan de Leidse Universiteit waar hij sinds 1867 lector zoölogie was.

Van 1868 tot 1872 was hij gemeenteraadslid in Delft, publicist voor het in 1869 progressief-liberale nieuwsblad *"Het Vaderland"* en reisde hij naar Frankrijk, Amerika en Egypte waar hij in 1869 de opening van het Suezkanaal bijwoonde. In dezelfde tijd werkte hij aan de vertaling van Darwins boek *"The Decent of Man"*, zodat in 1872 de Engelse versie en de Nederlandse vertaling tegelijkertijd verschenen. Hartogh Heijs ging er van uit dat de leer van Darwin aannemelijk was voor eenieder *'wiens geest niet verduisterd wordt door godsdienstige, met den paplepel ingezogen vooroordelen'*.

Vroege vrijdenker in Assen

Samen met zijn vrouw en kinderen verhuisde Hartogh Heijs van Zouteveen naar Assen, waar hij in 1878 een villa Oakland aan de Beilerstraat liet bouwen. Een veelzijdig man, die naast zijn effectenkantoor in Groningen een grote betrokkenheid bij de Asser gemeenschap toonde. Hij werd bestuurslid van o.a. de vereniging Volksonderwijs en de Maatschappij der Nederlandse letterkunde, het Provinciaal Museum van Oudheden in Assen, eindredacteur van de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* en hoofdredacteur van de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant*.

In 1881 behoorde Hartogh Heijs tot de oprichters en bestuurders van de *Nieuw-Malthusiaanse Bond* (NMB) die ernaar streefde om *"de negatieve gevolgen die de overbevolking met zich meebracht ongedaan te maken door geboortebeperking m.b.v. anticonceptiemiddelen"*.
Van 1879 tot 1888 was hij bestuurslid van de vrijdenkersvereniging *De Dageraad* en redacteur van het verenigingsblad. Na overlijden in 1891 werd hij door hen herdacht als *"een warm strijder voor gewetensvrijheid en tegen de goddienerij".*

Bronnen:

https://www.geheugenvandrenthe.nl/hartogh-heijs-van-zouteveen-hermanus
https://www.dodenakkers.nl/wetenschap/hartogh.html
https://socialhistory.org/bwsa/biografie/hartogh-heijs
https://nl.wikipedia.org/wiki/Oakland_(Assen)

ZIN

Ik heb er niet voor gekozen om geboren te worden. Het leven is mij feitelijk opgedrongen. De zin of zinloosheid van het leven lijkt niet verder te gaan dan overleven. De eerste en voor mensen misschien wel enige functie die het leven heeft is het continuüm van het voortbestaan van de soort. De zorg voor het nageslacht lijkt dus zinvol, los van het feit dat het prachtig is. De bijdrage van de mensheid aan de rest van de aarde heeft niet zo goed uitgepakt. En desondanks kreeg ik als opgroeiende mens steeds meer zin in het leven. Mijn nieuwsgierigheid leverde interessante inzichten, mijn leergierigheid verraste me keer op keer. Waar zit die zin van het leven?

Het leven is, soms, meestal, de moeite waard. Het is de vraag of het daarmee ook automatisch zin heeft. De zin van het leven lijkt deelname aan het leven zelf te zijn. Nu we hier toch zijn moeten we er maar het beste van maken. Vanuit mijn christelijke opvoeding weet ik dat het doel op deze aarde is god te dienen en daardóór hier en hiernamaals gelukkig te zijn. Het leek mij verstandiger het geluk hier te zoeken omdat ik de kans op een eeuwig leven niet zo groot acht. Nogmaals, we maken er het beste van, letterlijk en figuurlijk.

De zoektocht naar de zin van het leven of het geluk, naar keuze, doorloopt een aantal fasen: gave, opgave en overgave, heerlijke wat gedateerde termen uit de oorspronkelijk christelijke pedagogiek. Gave, wat gegeven is, zoals de mogelijkheden waarmee je geboren bent, de potentie van je bestaan. Opgave is wat je ervan maakt, welke doelen je stelt, hoe je jezelf ontwikkelt en welke keuzes je maakt, maar duidt ook op verantwoordelijkheden en plichten. Overgave is terugkijken, berusting, loslaten en afscheid nemen. Iedere fase kent zijn eigen vorm van zingeving.

De zin van het leven wordt gecreëerd door het vermogen jezelf te ontplooien, te ontwikkelen. De zin van het leven wordt gevoed door waardecreatie. Uiteindelijk

wordt de zin van het leven bepaald door wie jij bent of wordt en wat je daarmee betekent voor de ander en je omgeving. Naast de individuele zingeving ontstaat een sociale en maatschappelijke zingeving. Denk bijvoorbeeld aan de verantwoordelijkheid voor people , planet en profit, want ook het verdienmodel wordt als zinvol aangemerkt, zelfs als het ten koste gaat van de mensen en de aarde.

Het begrip 'zin' kent meer betekenissen. Zin als lust en trek, opwinding, begeerte, 'Ik heb er zin in!' Zintuigen verwijzen naar fysieke sensaties. Zin in de zin van nut of betekenis in de 'zin der dingen'. Nut wordt toegeschreven, zin is zelf willen. Zinloos geweld impliceert de mogelijkheid van zinvol geweld. Zinloos lijden verwijst naar zinvol lijden. Voer voor een heerlijke semantische maar ook ethische discussie.

In de grote zoektocht naar de zin van het leven worstelt de mens met het vermijden van onlustgevoelens, het streven naar positieve ervaringen, het zoeken naar de balans tussen mogelijkheden en prestaties, zelfwaardering en waardering door anderen. Maar ook, laten we ze vooral niet vergeten, de genoegens zoals liefde, seks, gastronomie, de warmte van de zon, kunst en cultuur, sport en heerlijke diepgaande of oeverloze discussies. Uiteindelijk draait het toch om gelukkig zijn, jezelf goed voelen. Van 'de zin van het leven' naar 'zin in het leven'.

Jan Wijbenga
voorzitter HVFryslân

HVMANISTISCH VERBOND

75 JAAR VRIJ DENKEN 75 JAAR SAMEN LEVEN
Dat neigt naar humanisme!

ZO MOETEN MENSEN ZIJN

Jeroen van Merwijk

cabaretier, schilder, dichter (1955-2021)

Lief en zacht, gevoelig en aandachtig
Een frisse wind, een straaltje zonneschijn
Attent, uit op het goede en waarachtig
Zo moeten mensen zijn

En natuurlijk lenig en veerkrachtig
En wars van opsmuk en van schone schijn
Open en oprecht en raadselachtig
Zo moeten mensen zijn

Een rechte rug en consequent, wilskrachtig
Uit één stuk en zonder water bij de wijn
Serieus en soms kwajongensachtig
En af en toe misschien wat water bij die wijn
Zo moeten mensen zijn

En op hun eigen wijze mooi en schilderachtig
Een leven lang in steeds stijgende lijn
En jong van geest, al zijn ze in de tachtig
Zo moeten mensen zijn

Jeroen van Merwijk

NIEUW BESTUURSLID FRYSLÂN: *Marco Seepma*

Graag wil ik mezelf voorstellen; mijn naam is Marco Seepma woonachtig in het prachtige Leeuwarden.

Hier woon ik samen met mijn partner Jeannette en mijn zoon Hidde. Ik ben werkzaam bij het Regiecentrum veiligheid en bescherming.

Naast mijn werk vind ik het leuk om te sporten, koken en ben groot wijnliefhebber. Naast mijn hobby's vind ik het belangrijk om me maatschappelijk in te zetten; zo ook voor het HV. In de komende tijd hoop ik het nodige te kunnen bijdragen binnen het bestuur.

Opinie & debat

Beste leden van het Humanistisch Verbond,

Nu het leven weer enigszins teruggaat naar normaal, gaan we met elkaar weer praten over de onderwerpen die het afgelopen jaar wat ondersneeuwden in het geweld van de pandemie.

Het zou ook mooi zijn als dat humanistische geluid breder in de maatschappij te horen is. Daarom wijzen we u er graag op dat ook het Dagblad van het Noorden op zoek is naar mensen “met een mening”. Mensen kunnen hun opinie geven over alle mogelijke maatschappelijke vraagstukken. Dat kan in een korte brief of in een langer opiniestuk.

Waarom willen wij als Humanistisch Verbond deze mogelijkheid aan u doorgeven? Het Humanistisch Verbond is een levensbeschouwelijke organisatie, die duidelijke uitgangspunten heeft. Leden zullen die onderschrijven of zich er op zijn minst in herkennen. Aangezien de keuzes en uitgangspunten van het HV zich voor een deel bevinden in het maatschappelijke debat, is het goed dat wij (de humanisten) ons ook laten horen in de media.
Amsterdam, als hoofdvestiging van het HV, voert deze discussies op landelijk niveau. Het Dagblad van het Noorden/ Leeuwarder Courant biedt ruimte om deze discussie/meningsvorming ook op een meer regionaal niveau te voeren. De onderwerpen kunnen zowel landelijk als regionaal zijn.

Als je hieraan deelneemt, doe je dit op persoonlijke titel. Als Humanistisch Verbond hopen we dat je ook het humanisme in brede zin meeneemt in je opiniestukken.

Teksten kunnen worden gemaild naar: meningen@ndcmediagroep.nl (of eventueel gestuurd naar postbus 60, 9700 MC Groningen)

2021-2022

Zeker weten?

Over het Verlangen naar kennis

HET VERVOLG

FILOSOFIE VOOR EEN BREED PUBLIEK

Filosofen als Bacon en Descartes begonnen in de 17e eeuw met het opstellen van regels voor wetenschappelijk onderzoek, zodat uitspraken geverifieerd konden worden en onderzoeken herhaald. In Verlichting en Romantiek werd fanatiek kennis verzameld en toegankelijk gemaakt in encyclopedieën. In de 19e eeuw werd veel tijd en energie geïnvesteerd in scholing voor iedere burger, het ideaal van de Bildung, en het optuigen van een internationaal systeem van universiteiten en disciplines. Veel mensen vestigden hun hoop op zekere, onbetwistbare kennis, verkregen door objectief wetenschappelijk onderzoek.

In ons tijdsgewricht weten we inmiddels wel beter: we weten dat onderzoek altijd gestuurd wordt door belangen en door vooronderstellingen, we weten dat kennis slechts beperkt houdbaar is, we hebben kennis gemaakt met 'fake-news' dat nauwelijks van echt te onderscheiden is en zelfs politici kunnen straffeloos beweren dat 'wetenschap ook maar een mening is'. We hebben miljoenen encyclopedieën onder handbereik, we worden overspoeld door informatie, maar het is de vraag of we er per saldo wijzer van worden…

In deze 30e serie, die deels een vervolg is van de 29e, waarvan t.g.v. corona maar twee van de zes bijeenkomsten konden doorgaan, gaan we onder leiding van diverse deskundigen na wat er in onze moderne levens nog klopt van het adagium van encyclopédiste Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon (1707-1788): “La seule vraie science est la connaissance des faits” (de enige echte wetenschap is de kennis van de feiten), en dat alleen door kennis van feiten de mens in staat is om vrij te worden.

Samenvattingen van de twee bijeenkomsten van de 29e serie die wel konden doorgaan (Hans Achterhuis over 'absolute waarheid' en Boris van Meurs over 'aarde en natuur') zijn inmiddels uitgebracht in resp. filosofieboekje XXIX a en b, te bestellen via secretariaat@hvfryslan.nl

3 oktober 2021

tussen hoop en vrees; ethiek in onzekere tijden

Een virus heeft in korte tijd veel van wat als zeker werd beschouwd op losse schroeven gezet. Tegelijk vraagt de pandemie om daadkracht en om maatregelen die het tij ten goede keren. En er spelen ook hier tegenstrijdige belangen een rol. Ethica Els Maeckelberghe schetst de praktijk van deze crisis aan de hand van actuele ethische vraagstukken.
Inleider: dr. Els Maeckelberghe (RUG – UMCG)

14 november 2021

De kunst van omgaan met het onmeetbare

Humanisme is het rationele kind van Verlichting en Renaissance. Maar de Renaissance was een mengsel van wetenschap en magie, dat wordt vaak onder het tapijt geveegd. Veel van wat magie genoemd wordt, is inderdaad bijgeloof, maar dat is nog vrij onschuldig vergeleken met het rationele bijgeloof van het neoliberalisme, dat de wereld naar de afgrond dreigt te voeren. We hebben ons bij het creëren van onze wereld voornamelijk beperkt tot wat we rationeel kunnen meten, tot een rationalistische, materialistische wereld.
Echte magie berust op non-dualiteit, en bedient zich van aandacht en energie, beide niet meetbaar. Alledaagse magie beoefent bijna iedereen. Dat is als je één wordt met wat je doet, zoals bij hardlopen, naar muziek luisteren, kunst maken, tuinieren, en in je werk, als je geluk hebt. Het produceert energie, plezier en kennis. Je laadt jezelf met deze energie op. Ze kan ook opgeslagen worden in kunst, architectuur, handwerk, kleding, etc. Pas als je er een bewust en gespecialiseerd gebruik van maakt, nóem je het magie. Het berust dan op dezelfde principes, maar je moet daarbij wel heel goed weten wat je doet. Dat is het beste gelukt in lange, ononderbroken, meestal oosterse tradities.
Inleider: Meino Zeillemaker (schrijver, en leraar in het Shambhala-boeddhisme)

12 december 2021

opvoeding, onderwijs, wetenschap

Opvoeding en onderwijs berusten op de overdracht van normen en waarden die gangbaar zijn binnen een bepaald sociaal domein en in een bepaald tijdsgewricht. Hoe verhoudt dit gegeven zich tot het idee van objectieve wetenschap die onweerlegbare waarheden produceert? En hoe om te gaan met de kritische tegenbeweging die alle kennis kwalificeert als 'mening'?
Inleiders: drs. Frank en drs. Maarten Meester

9 januari 2022

milieuproblematiek

Het doel van veel milieubeleid wordt vaak geformuleerd als 'CO2-neutraal' of 'circulair'. Hoe realistisch zijn dergelijke beelden? We streven naar 'wegwerpbaarheid zonder gewetenswroeging', en jagen een droombeeld na van recycling zonder restjes. Het geloof in de recyclebaarheid der dingen leidt ertoe dat we afval niet langer opvatten als de schaduwzijde van onze consumptie-samenleving, maar als onderdeel van een 'natuurlijke' kringloop.
Inleider: drs. Lisa Doeland (Radboud Universiteit)

13 februari 2022

politiek, complottheorieën, populisme

Het is de taak van politici om te zorgen voor een leefbare samenleving. Het is de bedoeling dat burgers politici kritisch volgen. In onzekere tijden verwachten burgers vaak meer dan de politiek kan bieden, en gaan vervolgens hun heil elders zoeken.
Inleider: dr. Sjaak Koenis (universiteit Maastricht)

13 maart 2022

Spinoza

Spinoza onderscheidde drie soorten kennisverwerving: via de verbeelding, via onderzoek, en via intuïtie. Met name de laatste leidt tot gemoedsrust, wezenlijk inzicht en, daardoor, tot vrijheid.
Wat kunnen moderne wereldburgers leren van de inzichten van deze 17e eeuwse filosoof?
Inleider: prof.dr. Wiep van Bunge (Erasmusuniversiteit – KNAW)

Tijd: Zondagmiddagen van 13.30 - 16.00 uur
Plaats: De Bres – Schoolstraat 4 – 8911 BH Leeuwarden
Kosten deelname: €10,- p.p. per bijeenkomst, vooraf over te maken op rekeningnummer NL 16 TRIO 0198 3836 65 t.n.v. penningmeester

HV-Fryslân, onder vermelding van 'Filosofie XXX'.
Na storting van het bedrag stuurt u een mail naar 'secretariaat@hvfryslan.nl'.
Pas wanneer beide handelingen zijn verricht, komt uw naam op de lijst deelnemers. Wie niet in staat is om zich digitaal aan te melden, kan zich opgeven via postbus 2502 – 8901 AA Leeuwarden.
Over of en zo ja, welke beperkende maatregelen gelden vanaf oktober 2021 valt ten tijde van de productie van deze Schakel nog weinig te zeggen. We houden u hiervan op de hoogte via de site van het HV en die van De Bres.

Informatie: www.humanistischverbond.nl en https://theaterdebres.nl
Vragen: secretariaat@hvfryslan.nl app of sms naar: 06-33781823

Boekjes met samenvattingen van de vorige jaargangen lezingen zijn nog verkrijgbaar op papier en voor de eerste 25 jaar ook digitaal. Voor informatie over bestellen: zie de afdelingspagina's van Fryslân op de landelijke HV website, **www.humanistischverbond.nl**

Dit - en alle andere- boekjes kunt u bij ons bestellen voor 5,25 per stuk en door overmaking op NL16 TRIO 0198 3836 65 t.n.v. Humanistisch Verbond Fryslân o.v.v. het nummer van het boekje.

Pas op, hier volgt een mening!

Onder deze titel, geleend van het radioprogramma De Nieuws BV, plaatsen wij boeiende, kritische, tegendraadse en hartverwarmende meningen van leden. Reacties zijn meer dan welkom. Vereist is wel: wellevendheid en respect zowel bij de meningen als bij de reacties. Bob Boersma bijt de spits af met: 'Bij de gratie van het volk'.

Bij de gratie van het volk

Nog immer heeft Nederland een zogenaamd door God ondersteunde koning. Alle wetten en onderscheidingen die Nederlanders krijgen, worden voorzien van de tekst dat de koning zijn functie heeft bij de gratie Gods.
In tegenstelling tot de meeste andere landen waar soortgelijke teksten worden gebruikt, is het in Nederland, volgens historische gegevens, een strategische zet geweest van Willem I. Voor hem waren er allemaal stadhouders geweest. Na de Franse bezetting wilde Willem meetellen in Europa en dat was beter als Koning. Alleen het volk kon daar wel eens moeilijk over gaan doen. Het Franse leger werd eertijds niet voor niets met enig – niet door iedereen gedeeld – enthousiasme ontvangen als afwijzende reactie op het zittend establishment. Door daar een in vele landen gebruikte entourage om heen te bouwen kon meer respect worden afgedwongen bij het volk om Koning te heten. Dus “Wij, Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden,” enz.
Daaromheen bij de inwijding nog een tas vol symbolieken bleek dat dat gedoe het nodige cachet gaf.
Bij een volk waar meer dan de helft duidelijk afstand van de hemel genomen heeft en steeds meer gelovigen twijfelen aan het bestaan van een god, past het niet meer om die zin te gebruiken. Het doet ook afbreuk aan het ooit uit Frankrijk overgewaaide overeengekomen principe van scheiding tussen kerk en staat. De Fransen houden zich daar beter aan.
Er zou een mooie nieuwe zin kunnen komen: “Ik, Willem-Alexander bij de gratie volks, Koning der Nederlanden,”. Hij doet het toch alleen? Dat komt volgens mij iets meer overeen met de werkelijkheid.

Ook nog een zinnetje dat weg moet aan het eind van de wetten: “En hiermede bevelen Wij U in Godes heilige bescherming.” Tijden zijn dusdanig veranderd dat

dit echt niet meer kan.
Natuurlijk snap ik wel dat er mensen zijn, los van het godsdeel, die de historische begin- en eindformuleringen in stand willen houden. Echter dat moet wel blijven overeenkomen met de werkelijkheid. Het zijn ook maar korte stukjes die geschrapt zouden moeten worden. Het soms te horen gerucht dat dat een gebrek aan respect is voor gelovigen, geeft aan dat die gelovigen geen respect hebben voor ongelovigen.

Daarnaast blijft het mij verbazen dat de koning een eed aflegt als hij koning wordt. Als je nou toch gelooft, houd je dan ook aan de bijbelse uitspraken. Tijdens de eerste grote rede die Jezus hield (Mattheus 5:34), verbood hij iedereen een eed af te leggen. Zeker mocht dat niet in relatie tot God. Het zou dus eigenlijk omgekeerd moeten worden. Ongelovigen zouden de eed moeten afleggen op basis van de grondwet. Gelovigen leggen dan een belofte af op basis van de grondwet.

Het lijkt mij nu goed dat het Humanistisch Verbond het initiatief neemt om een aantal politieke partijen te stimuleren hier actie op te ondernemen. Het is niet de eerste keer dat een partij dat probeert. Dus het is een kwestie van even volhouden. Evenals de aanpassingen van de grondwet, waar religies toch nog wat privileges hebben. Weg ermee.

Bob Boersma

HV Afdeling Assen e.o.

Van het bestuur

Het heeft lang geduurd, maar dankzij de nieuwe coronaversoepelingen van het kabinet, krijgt het sociale leven wat meer lucht. Veel mensen, waaronder ook HV leden, hebben hun vaccinaties tegen Covid-19 gekregen.
Op het moment dat deze tekst, 19 mei, wordt geschreven, weten we niet hoe de wereld eruitziet, als u de Schakel leest.
Het afgelopen jaar heeft ons bestuur wel veel ervaring opgedaan met het organiseren van digitale bijeenkomsten.
In onze nieuwsbrieven houden wij u op de hoogte of de bijeenkomsten digitaal zijn, of dat we elkaar weer in het echt kunnen ontmoeten.

Activiteitencommissie.

Agenda HV-afdeling Assen e.o.
We hebben nog steeds te maken met een gedeeltelijke lock-down. Inmiddels zijn de buitenterrassen weer geopend. Dat betekent dat de wandelingen weer van start kunnen gaan met het in acht nemen van de 1,5 meter.
Het Humanistisch Café vindt nu digitaal plaats met het programma Zoom. Zodra we elkaar weer in levenden lijve kunnen ontmoeten, zal dat per nieuwsbrief kenbaar worden gemaakt.

Humanistisch Café
Dit vindt elke 2e dinsdag van de maand plaats van 10.30 tot 12.00 uur. Tijdens de lock-down kunt u digitaal deelnemen aan het Humanistisch Café. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het programma Zoom.
Als u het HV-Café wilt bijwonen dan kunt u dat kenbaar te maken aan het mailadres hvassen-activiteiten@outlook.com.
Geruime tijd van tevoren ontvangt u een link(doorverwijzing) naar de digitale bijeenkomst.
Tevens ontvangt u dan een gebruiksinstructie voor het programma Zoom.
Dit gratis programma kunt u downloaden, maar u kunt ook de link die u van ons ontvangt na opgave, in uw browser plakken. In dat geval hoeft u geen app(programma) te downloaden. Het wordt allemaal uitgelegd in de gebruiksinstructie.
Het HV-café begint steeds om 10.30. U kunt echter vanaf 10.15 inloggen.
Aangeraden wordt om dat de 1e keer ook te doen, dan is er tijd om de

te controleren en eventuele problemen op te lossen. Als het verbinden niet lukt, kunt u direct contact opnemen met Marlon Busstra 06-13200785.
De link wordt tevens maandelijks gepubliceerd in de nieuwsbrief. U kunt zich met die link rechtstreeks aanmelden, in dat geval hoeft u zich niet vooraf aan te melden bij het boven genoemde mailadres.
Volgende data:
8 juni, 13 juli, 10 augustus, 14 september.

Eten met gesprekssstof

Zodra de coranaregels dat weer toelaten, vervolgen we de bijeenkomsten weer bij Kunstcafé Schurer, 5e etage warenhuis van der Veen, Koopmansplein 16, Assen.
Ook potentiële HV-leden en belangstellenden zijn welkom.

Wandelingen

Nu de buitenterrassen weer geopend zijn, kunnen de wandelingen weer hervat worden. De 1,5 meter zal daarbij wel in acht worden genomen.
Aanmelden vooraf is niet verplicht, maar wordt wel erg op prijs gesteld. Opgave kan tot uur voor vertrek van de wandeling. Een uur voor de wandeling controleert de organisator zijn/haar mailbox. Vooral bij twijfel vanwege weersomstandigheden, kunt u zekerheidshalve voor vertrek even mailen of bellen met degene die de wandeling organiseert.
De wandelingen vinden meestal plaats op de laatste zondag van de maand. Wilt u ook een keer een wandeling organiseren in de periode van augustus tot en met december, dan horen we dat graag van u.

Zondag 27 juni Het Grote Zand Hooghalen aanvang: 10.30 uur
Vertrekpunt: Parkeerplaats van Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Oosthalen 8, Hooghalen. Afstand: ongeveer 6 kilometer
Organisatie:
Jan Kolkman anjankolkman@gmail.com 0592 413291 mobiel: 06 30888726
Bijzonderheden: Het is niet zeker of we gebruik kunnen maken van het restaurant van kamp Westerbork. Maar in Hooghalen kunnen we in elk geval terecht bij Het

Wapen van Schotland in het centrum van Hooghalen.
Ter plaatse maken we een keuze of we een wandeling in Het Groote Zand nemen of het Melkwegpad gaan lopen. Het Melkwegpad is rolstoeltoegankelijk, indien er een rolstoelgebruiker aanwezig is, dan zal daarvoor worden gekozen.
Zondag 25 juli Baggelhuizer Plassen Aanvang: 10.30 uur
Vertrekpunt: Parkeerplaats Baggelhuizer Plas. Voorbij de manege na de bocht naar links bevindt zich de parkeerplaats. Afstand: ongeveer 6 kilometer.
Organisatie: Betty van Zon bettyvanzon@gmail.com 06 17176264
Bijzonderheden: Na afloop kan er koffie gedronken worden bij restaurant van Veen, Witterhaar 14.

Met de huidige afstandsverplichting van 1,5 meter is het in het algemeen niet mogelijk om dat binnenshuis te organiseren. Buiten zijn er misschien wel mogelijkheden, maar die zijn dan weer weersafhankelijk tenzij iemand een grote overkapping heeft. Mocht iemand dat willen organiseren, dan horen, we dat graag van u.

Op zaterdag 4 september willen we weer een **seizoensopening** organiseren. Reserveert u deze datum vast in uw agenda. U wordt hierover nog nader geïnformeerd.

De activiteitencommissie:
Wim Roeleveld 0599-234497/ 06-51322851 roeleveld.wim@gmail.com
Jan Kolkman 0592-413291 anjankolkman@gmail.com

Klaas Baas IN MEMORIAM

De aanleiding eens in mijn ladekast te kijken (zie ook mijn andere tekst over de Hoogeveense afdeling HV) naar oude HV stukken was de gezondheid van Klaas Baas, lid vanaf de oprichting, van het HV Hoogeveen. Klaas en zijn vrouw Greet waren vanaf het begin zeer betrokken en actieve leden van de afdeling. In huiskamerbijeenkomsten(gespreksgroepen) speelde huize Baas een belangrijke rol. Klaas heeft ook mede de onderwerpen destijds meehelpen bepalen. Een bestuursfunctie in het HV heeft Klaas nooit geambieerd, maar hij heeft altijd een belangrijke rol vervuld binnen het afdelingsgebeuren. Het was Klaas, die eind 2004/begin 2005, bij de leden aan de bel trok, toen zowel voorzitter als secretaris na jarenlang trouwe dienst stopten, om te zorgen dat er een nieuw bestuur kwam en het voortbestaan van de afdeling veilig stelde. Klaas leidde ruim 20 jaar de HV-gespreksgroep in Hoogeveen. Als je dat zo lang wilt doen dan spreekt het voor zichzelf dat je het heel goed doet. De zondagmorgen gespreksgroep kende meestal boeiende onderwerpen en was altijd geanimeerd. Klaas overleed 17 maart, bijna 89 jaar oud. i.v.m. corona was de afscheidsbijeenkomst in beperkte kring. Een aantal leden van de gespreksgroep waren erbij aanwezig. Duidelijk dat er in de loop der jaren een heel goede onderlinge band is ontstaan. Het kan ook niet anders als je zo lang met elkaar in gesprek bent geweest over veelal ook persoonlijke onderwerpen, je van elkaar weet hoe je in het leven staat. Klaas wilde de regie over zijn leven in handen houden en deed dat ook daadwerkelijk. Klaas was een inspirerend directeur van een basisschool en daarnaast maatschappelijk betrokken en actief. Hij was twaalf jaar secretaris van Humanitas. Ook een van de oprichters van de werkgroep Humanistisch Vormings Onderwijs in Hoogeveen. Hij bleef bijna twintig jaren deel uitmaken van deze werkgroep. Klaas was ook als regisseur betrokken bij de Toneelvereniging Openbaar Onderwijs in Hoogeveen. Na zijn pensionering had hij meer tijd voor vrijwilligerswerk. Zijn dochter memoreerde dat Klaas ruim honderd uitvaarten begeleidde. Hij bereidde zich altijd gedegen voor, sprak met nabestaanden en schreef mooie teksten. Klaas was ook twaalf jaar lid van de CvT, Commissie van Toezicht van PI Noord te Hoogeveen, de gevangenis de Grittenborgh. Als maandcommissaris behartigde hij ook belangen van gedetineerden. Klaas was politiek betrokken en actief PvdA lid. Trouw deelnemer aan de gespreksgroep Ouderen in de PvdA. Op vele recreatiemiddagen in het Jannes van der Sleeden huis zorgde hij voor gezelligheid en sfeer met zijn accordeon. Zomers was hij met zijn gezin vaak op de Friese meren met hun boot. Klaas was Lid in de Orde van Oranje-Nassau. Erkenning voor een zeer aimabel mens, die zich inzette voor zijn medemens op veel fronten.

Jerk Otten

HV-gemeenschap *Hoogeveen* sinds 1971

Hoe lang zijn we eigenlijk in Hoogeveen actief, 50 jaar? dacht ik onlangs. Gaan zoeken en vond wat oude verslagen. De afdeling heeft de 50 jaar niet gehaald, want inmiddels opgegaan in groter verband, de afdeling Assen en omstreken. Eind jaren zestig waren in Hoogeveen een aantal gezinnen komen wonen, die elkaar van uit de werksituatie leerden kennen. In Hoogeveen hoorde je wel eens *'We zijn het Staphorst van het Noorden.'* Ging je niet naar een van de vele kerken, hoorde je er eigenlijk niet helemaal bij. Ook je politieke kleur speelde mee. Op het Hoogeveense gemeentehuis werkten hooguit twee ambtenaren die er openlijk voor uit durfden komen lid van de PvdA te zijn. Het was dan ook min of meer uit een soort emancipatie gevoel dat er 16 februari 1971 de afdeling Hoogeveen e.o. van het HV werd opgericht.

Roel Peters werd voorzitter, A.J. Alstein secretaris, mevrouw W. van de Belt-Huizing penningmeester, mevrouw G.C. Willems ledenadministratie en J.K. Otten. Op de oprichtingsvergadering sprak het hoofdbestuurslid J.de Leede over 'De betekenis van het Humanistisch Verbond'. Een aantal was al langer lid van de afdeling Meppel/Steenwijk. Het Meppel/Steenwijk bestuurslid Bruyn verraste tijdens de oprichtingsvergadering met bloemen en 250 gulden voor de kas. De penningmeester hoefde niet met een lege kas te beginnen.

Een van de eerste daden was per brief ongeveer 50 verenigingen en instellingen in de gemeente op het bestaan van het Hum. Verbond te attenderen. Het leidde ook tot een interview voor de plaatselijke krant. Helaas zag de directie van het Hoogeveens Nieuwsblad, toen Groot Hoogeveen genaamd, af van plaatsing. Dat omdat dit interview een compromitterend effect kon hebben in het kerkelijke Hoogeveen.

Wel bleek dit blad bereid om een ingezonden stuk op te nemen, waarin het bestuur bezwaar maakte tegen een uitlating van de burgemeester van Hoogeveen. Deze verklaarde n.l. in zijn Nieuwjaarstoespraak, dat hij blij was dat Hoogeveen een religieuze stad was. Ook zei hij graag een arboretum te willen, een bomentuin met allerlei verschillende bomen. Bij de aanleg daarvan wordt ernaar gestreefd naar veel soorten en ook afzonderlijke individuen goed tot hun recht te laten komen. Refererend daar aan schreven we*: 'Een ideaal van de burgemeester is een arboretum. Ons ideaal is een burgemeester die waardering heeft voor en blij is met* ***iedere*** *levensbeschouwing, ook de niet-religieuze'.* We schreven wel eens een persbericht. Altijd was het afwachten of het geplaatst werd. Gold naast het HV ook voor Humanitas. Als het wel geplaatst werd, was je blij als er geen storende spelfout in stond… Achteraf kun je wel stellen dat de burgemeester blij had moeten zijn.

Vanuit het HV waren leden maatschappelijk betrokken en actief. Het verzorgingshuis Jannes van der Sleeden werd opgericht. Vormingsonderwijs op een aantal openbare basisscholen kwam van de grond. Uitvaartsprekers bij begrafenissen/crematies kwamen er. Ook waren leden actief voor Humanitas, als bestuurslid, vrijwilliger jeugdwerk, verzorgingshuis e.d. Wat mij persoonlijk bijgebleven is dat ik samen met iemand vanuit het Gereformeerde maatschappelijk werk statuten schreef voor de nieuwe Hoogeveense fusie stichting SMD. (Stichting voor Maatschappelijke Dienstverlening). Wij waren blij dat het na veel inzet gelukte, Hervormde Stichting, Gereformeerde Stichting en Humanitas samen. Hij zei: 'Met jou kun je wel een pilsje drinken'. Het voelde als, niet kerkelijk, toch een mens. Humanisten zijn geen enge mensen…
Jerk Otten

Het humanistische leven van een lid

Word je als b.v. humanist, christen of moslim geboren?
Dat denk ik niet, maar bij mij lijkt het er wel een beetje op (haha).
Mijn Lemster pake Andries de Blaauw, overleden in 1930, had al op zijn grafsteen laten zetten:

"Waar de wetenschap begint, neemt het geloof een einde"

In 1950 is ons gezin verhuisd van Lemmer naar Leeuwarden. In de jaren daarna werden mijn ouders actief binnen het Humanistisch Verbond en bij Humanitas. Mijn moeder zat o.a. in het bestuur van het wooncentrum aan de Haniasteeg in Leeuwarden. Evenals b.v. het Else van de Laanhuis in Eelde en in vele andere plaatsen in Nederland waren dat huizen, gesticht door de HSHB, Humanistische Stichting voor Huisvesting Bejaarden, een organisatie van het Humanistisch Verbond en van Humanitas.
Wanneer precies weet ik niet, maar mijn moeder zat ook, namens het HV of Humanitas, in de Emancipatieraad van de gemeente Leeuwarden.
Mijn vader bezocht vanaf ca. 1954 namens het HV buitenkerkelijke gevangenen in de gevangenis van Leeuwarden In het blad Human – winter 20/21- staat, dat vanaf 1986 deze geestelijke verzorging startte. Wellicht werd het vanaf die tijd een betaalde functie. Dat is n.b. 30 jaar later! De afdeling Leeuwarden van het HV was kennelijk een zeer vooruitstrevende afdeling!

Zelf werd ik in 1953 lid van de HJB, Humanistische Jeugd Beweging. Als 16 tot 18-jarigen, vaak natuurlijk kinderen van HV-leden, organiseerden we bijeenkomsten. We spraken met elkaar over diverse maatschappelijke onderwerpen. Er werden

weekenden of een week in b.v. een Natuurvriendenhuis op o.a. Terschelling georganiseerd, waar HJB-leden uit heel Nederland aanwezig waren.
Vanaf 18 jaar werd je meestal lid van de HJG, Humanistische Jongeren Gemeenschap. Ook toen organiseerden we allerlei bijeenkomsten, waarbij we sprekers uitgenodigden. Het landelijk bestuur van de HJG organiseerde ook landelijke weekenden en weekkampen.
Tijdens zo'n weekend heb ik mijn man, Henk Reijnders, leren kennen. In 1963 zijn we getrouwd en in het Oranjehotel in Leeuwarden werd ons huwelijk 'ingezegend' door de eerste landelijk voorzitter van het HV, dr. Jaap van Praag. Hij koppelde natuurlijk wel een 'lezing' aan het officiële gedeelte, want een groot aantal HV-leden was aanwezig. Het cassettebandje hiervan is in het bezit van het Humanistisch Historisch Centrum in Utrecht.

Jaap van Praag, 1911-1981, was een van de oprichters van het Humanistisch Verbond, 17 februari 1946. Voor velen was hij in die tijd het gezicht, de stem en de pen van het Nederlands humanisme. In 1969, bij zijn vertrek als voorzitter van het HV, werd de Van Praag-prijs ingesteld. Dit is een jaarlijkse prijs voor een persoon of organisatie die verdienstelijk is geweest op het terrein van de verwerkelijking van de humanistische levensovertuiging of van de humanisering van de samenleving.

In mijn toenmalige woonplaats Bunnik heb ik, halverwege de jaren zeventig, als een van de afgevaardigden van het regionale HV, meegewerkt in een HSHB-werkgroep - waarin uiteraard ook Humanitas was vertegenwoordigd - aan de bouw van wooncentrum De Koppel in Zeist. Inmiddels is ook de HSHB ter ziele en zijn alle HSHB-huizen opgegaan in landelijke organisaties.
Mijn broer was in de jaren zeventig maatschappelijk werker bij Humanitas in Assen; ook die functies zijn verdwenen.

Na mijn pensionering heb ik alleen nog acht jaar bestuurswerk gedaan bij Humanitas Tynaarlo, van waaruit we het project 'Thuisadministratie' hebben opgezet, waarvan ik nog ca. 14 jaar coördinator ben geweest.
In 2017 ben ik geïnterviewd door een medewerker van het Humanistisch Historisch Centrum. Het HHC is in juni 2020 opgeheven. Vanaf 2017 tot en met 2020 heeft men een interviewproject gehouden onder mensen die in de eerste tien jaar van het bestaan van het HV lid zijn geworden. De levensloopinterviews zijn uitgetikt. Het is de bedoeling dat de geluidsbanden en de transcripties online gezet worden op hun nieuwe website, in april of mei, van het HHC, 'Digitaal Humanistisch Erfgoed'.

Anneke de Blaauw, Paterswolde, maart 2021.

De zin van het leven

In de loop der tijd heb ik uitspraken en definities over de zin van het leven verzameld. Daaruit heb ik een keuze gemaakt. Ik heb ze enigszins gerangschikt, maar u zult ook hier en daar wel eens een overlapping of accentverschuivdng vinden. Sommige komen uit de boeken die ik besproken heb voor de Schakel. De meeste zijn afkomstig van hedendaagse schrijvers, psychologen en filosofen. Maar dat dit onderwerp al eeuwen in de belangstelling staat, moge blijken uit de uitspraken van enkele klassieke filosofen. Voor zover mij bekend, heb ik de bron vermeld.
Hopelijk helpen deze uitspraken u bij het vinden en verwoorden van de zin van úw leven.

Algemeen

Een leven waar niet serieus over wordt nagedacht, is het leven niet waard.
Socrates, Plato
Expressie is voor humanisten een levensbehoefte; door zich uit te drukken, geven mensen zin en betekenis aan hun bestaan. *?*
Betekenis en zin zijn de sleutelwoorden voor een goed leven. *Michel de Montaigne*
Het leven krijgt betekenis omdat het eindigt. *Dirk de Wachter*
De term “zingeving” betekent dat je zelf aan de bak moet. *René Gude*
Levenskunst is niet -zoals het soms lijkt- een egocentrische manier om in het leven te staan. Het is -in tegendeel- de manier waarop de mensen de verantwoordelijkheid voor hun bestaan zo volledig mogelijk kunnen ontplooien. *Theo Meereboer en Petra Bolhuis*

Zin

De zin van het bestaan ligt in het leven zelf. *Jan Terlouw*
De zin van het leven ben je zelf. *Jules Deelder*
De zin van het leven schrijf je zelf. *Loesje*
De zin van het leven is de bijdrage die een individu aan het geheel levert. *René Gude*
De enige zin van het leven is dat je gaat lijken op jezelf. Ik ben nu 65 en ik denk dat ik vooruit ga. *Bart Chabot*.
Het streven naar geluk is de zin van ons bestaan. *Epicurus*
In de terloopsheid der dingen schuilt de essentie van het leven. *Martin Bril*
Een gewoon leven is goed genoeg. *Dirk de Wachter*
Een goed mens zijn, is al meer dan genoeg in het leven. Je bent goed genoeg zoals je nu bent. Je hoeft je niet te bewijzen. Je hoeft niets te doen of te hebben om een nog beter mens te worden dan je al bent. *Bronnie Ware*
Als je terugkijkt op je leven en beoordeelt of het zin heeft gehad, moet je een beetje

aardig zijn over wat er was, en niet overspannen doen over wat nog zou moeten. Als je over de inrichting van je leven goed hebt nagedacht, hoef je aan het eind niet nog van alles goed te maken. *René Gude*

Zinloosheid

Acceptatie van de zinloosheid en absurditeit van het leven is voorwaarde om het leven te kunnen leven. *Nietzsche en Camus*.
Het leven heeft geen betekenis. *Woody Allen*
Het leven heeft geen zin, maar het niet-leven heeft helemaal geen zin.
Het leven valt niet te begrijpen. Het is niet in woorden uit te drukken. Laat het los. Onthecht. *Jan Warndorff*

Zin hebben

Vraag niet: Wat is de zin van het leven? Maar: heb ìk zin in het leven? *Jac. van Hattum*
Als je maar gewoon een beetje zin houdt in de dingen, dan wordt dat de zin van je leven. Ik geniet van veel dingen, maar het leven is ook een heel gedoetje. *René Gude*
Het doel van het leven is om te genieten.
De zin van het leven, is lèven. *Paul Smit*

Aandacht

Met al dat genieten en de materiële welstand moeten we de zin en het "mekaarlijke" niet uit het oog verliezen. Uiteindelijk is de gedachte dat je voor elkaar iets betekent, de meest fundamentele zingever die er bestaat. *Dirk de Wachter*
Voor de meeste mensen gaat het in het leven om het gevoel dat je er toe doet. Dat is het belangrijkste. Het heeft vooral te maken met aandacht; daar kan niemand genoeg van krijgen. *Beatrijs Ritsema*
Je kunt een zinvol leven leiden, als je de ander ziet en als jij gezien wordt.
Het belangrijkste in het leven is aandacht en tijd.
Waar het echt om draait? Tijd doorbrengen met mensen die je dierbaar zijn; de dingen die jezelf echt leuk vindt. En de balans daarin. *Bronnie Ware*

Tot slot

Levensvragen zijn trage vragen. Het zijn vragen die aandacht nodig hebben; niet een antwoord. *Els van Wijngaarden*
Heb ik eindelijk de zin van het leven in elkaar gepuzzeld, zijn er nog drie schroefjes over. *Loesje*

Etty de Boer

De Transitiemotor

Jelleke de Nooy heeft ons op 25 maart via een Zoombijeenkomst van HV-afdeling Assen e.o. meegenomen op weg naar een echt duurzame samenleving. Jelleke doet dat binnen het collectief van de Transitiemotor. Een collectief dat sinds maart 2020 een duurzame samenleving na de coronatijd nastreeft. En dat gaat heel ver. Jelleke schetst in feite dat de crisissen (klimaat, arm-rijk tweedelingen, financieel, democratie etc.) ons dwingen tot een nieuwe aanpak en een breuk met de bestaande inrichting en organisatie van onze samenleving. Dat klinkt verontrustend en dat is het ook. Je houdt je hart vast voor wat er allemaal mis kan gaan bij een dergelijke omwenteling. Naast dit verontrustende beeld heeft Jelleke ook een positief beeld: er vindt een ware stille revolutie plaats onder onze ogen. Al ca 7 miljoen Nederlanders zijn al bezig met op een of andere manier deel te nemen aan die omwenteling. Met mijn aanschaf van zonnepanelen behoor ik blijkbaar al tot die 7 miljoen! Zoals Geert Mak beweert is het heel moeilijk om te zien dat we geschiedenis schrijven, als je midden in die geschiedenis zit. Of de volgende "Cruyffiaanse" zin is hier van ook toepassing: *We veranderen onze gewoontes, onze manier van kijken en onze manieren van produceren en consumeren. Als je eenmaal anders kijkt, dan kun je niet meer niet-zien".*

Ik kan eenieder van harte aanbevelen om de presentatie van Jelleke te gaan zien en de sites van Jelleke en de Transitiemotor te bezoeken (zie links onderaan dit stuk).
Deze presentatie heeft mij getriggerd om u de volgende stelling voor te houden:

Het HV dient (veel meer) activistisch te worden in de Transitie van onze maatschappij

Het HV heeft een bestaansrecht opgebouwd rond vrijheid van denken, doen en respect voor elkaar. Prachtig streven in tijden dat godsdiensten en autocratische regimes ons daarin (weer dreigen) beknotten. Ook mooi om hierover in HV-verband elkaar nader te bevragen en scherp te houden. Edoch, in deze tijd, waarin ons voortbestaan als mensheid in het geding lijkt te komen, dwingt ons dat wellicht om de "corebusiness"van het Humanistisch Verbond bij te stellen of uit te breiden. Niet alleen de drijfveer om de intermenselijke trend tot onvrijheid te bestrijden, dient ons centrale thema te zijn. In toenemende mate dwingen onze maatschappelijke crisissen tot aandacht van het HV en tot actie van het HV. Ik pleit hiermee om het HV veel meer activistisch te laten zijn op het terrein van de huidige maatschappelijke (politiek, economisch e.d.) en omgevingsontwikkelingen (klimaat

c.a.). Zonder een menswaardige maatschappij én zonder een leefbare aarde na te streven schiet ook het HV haar voorbij.

Een tegenwerping van u als lezer, kan zijn dat andere organisaties zoals politieke partijen, Greenpeace etc) veel meer geëigend zijn om daarin deze discussie en acties te voeren. Op zich is dat een logische stelling, doch ik beweer met de stelling dat het nodig is dat ons voortbestaan als mensheid (en dus ook het HV) corebusiness van alle min of meer neutrale organisaties voor basale mensenrechten, zou moeten zijn. “Het water staat tot aan de lippen en dat begrijp je pas als je het ziet”.
Ik nodig u uit om op mijn stelling te reageren bijvoorbeeld via een dispuut in dit blad.
U kunt de presentatie van Jelleke de Nooy opnieuw bekijken via de website van het HV-Assen e.o.

De vrijwilligersorganisatie waar Jelleke aan mee werkt:
https://www.detransitiemotor.nl/ Haar eigen website: www.jellekedenooy.nl is ook het bekijken waard.

Coos Salomé

de Transitie Motor

REGIO NOORD

Humanistische contacten

voor een landelijk overzicht van humanistische organisaties: zie www.human.nl

Humanistisch Vormingsonderwijs HVO

HVO Primair- Org. voor docenten HVO en Levensbeschouwing in het openbaar basisonderwijs. Eltjo Dijk is de regiobegeleider Fryslân
Mail: e.dijk@hvo.nl

Filosofiewerkgroep Fryslân
Ron Muijzer, Raard, 06 337 81 823
ronmuijzer@yahoo.com

Humanistisch geestelijk raadslieden
Carla Bellers, carla.bellers@mcl.nl
MCL Leeuwarden

Myriam van der Vorst, 0513 685 739
Tjongerschans Ziekenhuis Heerenveen

Jan Sipma 06 8320 7732
Meriant

Marcelle Mulder, 06 308 12 853
Zorgorg. Patyna, Sneek
marcelle.mulder@patyna.nl

Agaath Heijboer, 050 3613884 of 3612030
a.a.heijboer@umcg.nl

NNCZ/Jannes van der Sleedenhuis
Hoogeveen
Bas van der Sijde, contact: 0528-266944
Nannie Bos
Sichtpunt.frl geestelijke verzorging voor mensen in de thuissituatie

Humanistische geestelijke verzorging bij Justitie
Dr. S van Mesdagkliniek, Groningen
Jeannette van der Meijde, 050 5221221

Eva Boer, PI Veenhuizen,
locatie Esserheem 08807 37123
locatie Norgerhaven 08807 36885/36882

PI Marwei Jacob Overbeek
j.overbeek@dji.minjud.nl 06 2897 1364

GGZ Friesland, locatie Franeker
Wietske Cuperus, geestelijk verzorger
aanwezig: di, do, vrij 06 83 263 099
wietske.cuperus@ggzfriesland.nl

Vrij gevestigde Humanistische Raadslieden
Mirabelle A. Schaub-de Jong
050-5252253 / 0620732179

Jan Sipma
06 2099 1738

Stichting Abraham Vellinga
Piet Postma secr. Dubbelstraat 1-4
8561 BC Balk piet@pjpostma.nl
8561 BC Balk 0706 5789 02

Bijlenga Stichting
Jan Dijkstra jan.dijkstra.mz@gmail.com
Marjoleine Beers
secretariaat@hvfryslan.nl

Humanistische geestelijke begeleiding
Het leven vormgeven is niet altijd eenvoudig. Humanistische geestelijke begeleiders helpen - met gesprekken, advies en ondersteuning - om evenwicht te vinden als het even moeilijk gaat. Humanistisch geestelijk verzorgers werken bij defensie, justitie, in de zorg of zijn vrijgevestigd. Vrijgevestigde geestelijk verzorgers kunnen ook helpen vorm te geven aan een humanistische relatieviering.

Humanistische Uitvaartbegeleiding
Nabestaanden vinden het moeilijk een toespraak te schrijven of uit te spreken. Een humanistische uitvaartbegeleider helpt u daarbij. Mogelijkheden zijn een gesprek-bij-leven en een gesprek met nabestaanden. Een humanistische uitvaartbegeleider heeft een speciale opleiding gevolgd en biedt hulp op basis van kennis en ervaring. De begeleider is humanist en heeft oog voor de waardigheid en eigenheid van elk mens en begrip voor de kronkelwegen van het leven.
Er is een speciale website waar u alle informatie vindt:
www.humanistischeuitvaart.nl
Telefoonnummers van plaatselijke contactpersonen vindt u achter in de Schakel.

Een executeur testamentair van het Steunfonds Humanisme?
Wat moet er gebeuren als ik er niet meer ben? Het is misschien niet plezierig, maar wel goed om er eens bij stil te staan. Want wie regelt uw uitvaart? Wie zorgt ervoor dat de wensen uit uw testament worden uitgevoerd en handelt allerlei praktische zaken af?
Als er in uw omgeving niet direct iemand is om dit voor u te regelen, kunt u het Steunfonds Humanisme als executeur inschakelen. De medewerkers regelen uw zaken met respect, zorg en oog voor detail.

Aanpassingen in de adressen en/of functie graag doorgeven aan de secretariaten van de afdelingen.

HUMANITAS

Humanitas Assen
Brunelstraat 77, 9404 KB Assen
0592 311 121 assen@humanitas.nl

Humanitas Groningen
A-kerkhof 22 ZZ, 9711 JB Groningen
050 3120633 info.noord@humanitas.nl

Humanitas De Stellingwerven
DeStellingwerven@humanitas.nl
secretarisd: Rikus Hermelink

Humanitas Leeuwarden
leeuwarden@humanitas.nl

Humanitas NO-Friesland
no.friesland@humanitas.nl

Humanitas NW-Friesland
nw-friesland@humanitas.nl

De Fryske Marren (DFM)
defriesemeren@humanitas.nl

Humanitas Smallingerland/Opsterland
smallingerland-
opsterland@humanitas.nl

Humanitas ZW Friesland
zw-friesland@humanitas.nl
Josée Peereboom secr.
0515-424416

Humanitas Heerenveen
heerenveen@humanitas.nl

foto Haye Bijlstra

BESTUREN

Afdelings

FRYSLÂN

Jan Wijbenga, voorzitter@hvfryslan.nl
Marjoleine Beers, secretaris en ledenadministratie
secretariaat@hvfryslan.nl, 06 5311 2732
Bart van 't Veer, penningmeester@hvfryslan.nl
Roeleke Naber, lid
Marco Seepma, communicatie @hvfryslân.nl

ASSEN e.o.

Henk van der Zijden, voorzitter, 0592 20 33 12 / 06 23 60 91 01
henkvanderzijden@outlook.com
Fieneke Stronkhorst, secretaris
0592 34 27 20 / 06 21 36 32 23 secr.hvassen@gmail.com
Henk Marrink, penningmeester, vice-voorzitter
0599-35 35 69 / 06-2257 6511 penn.hvassen@gmail.com
Agnes Swierstra, bestuurslid, 0592 85 32 21 / 06 28 80 16 80
agnes.swierstra@gmail.com
Marlon Busstra, bestuurslid communicatie, 06 1320 0785
communicatiehvassen@gmail.com

GRONINGEN

Marijke van de Hel, voorzitter
Schuitendiep 29, 9711 RA Groningen
marijkevandehel@gmail.com 050 549 2796
Ieke Verveld, secretaris
secr.hvgron@gmail.com 050 850 3655 06 10264135
Willem Waard, penningmeester
penningm.hvgron@gmail.com
Lenie Kootstra, lid, Leniekootstra@gmail.com
Martijn van Loon, lid, vanloonmac@gmail.com
Ivo Hengst, jong hv: ivo_hengst@hotmail.com

INHOUD

3 Agenda
4 Nieuwe voorzitter
5 Bestuur Groningen
8 Wandelen in Groningen
9 Cursus mens-zijn
10 Verdiepingsdag
13 Cursus Kennismaken met hum.
14 Zoomen met leden
16 Renaissancehumanisme
18 Boekbespreking
24 Filosofiecafé Fryslân
25 Update jubileumboek
26 Wereldhumanismedag
27 Van 9 tot 5
29 Vrijheid in gebondheid
31 Vroege vrijdenker
35 Zin
37 Nieuw bestuurslid FRL
38 Opinie & debat
39 Filosofie ve BP
43 Pas op: hier volgt een mening!
45 Activiteiten Assen e.o.
48 IM Klaas Baas
49 Geschiedenis Hoogeveen
50 Het hum. leven van een lid
52 De zin van het leven
54 Transitiemotor
56 Adressen